

Hak-al

1975 – 2025
NVWC 50 JAAR

- *Spreeuwen in Parijsch*
- *Jubileumfeest • Landschapsbeheer*
- *Aha, op die manier special!*
- *Trektellen • Wilde bijen • en meer*

Het Oortdeel

Louis van Oort

Lvanoort@planet.nl

Parijsche spreeuwen
© Jouke Altenburg

Inspiratie

Eind november was ik op de landelijke dag van Sovon. Deze jaarlijkse toogdag voor alle soorten vogelaars is de afgelopen jaren uitgegroeid tot een spectaculair evenement in het labyrintachtige zalencomplex De Reehorst in Ede. Een godsonmogelijke hoeveelheid lezingen, waarvan je het merendeel niet wil missen, is in één niet eens zo lange zaterdag gepropt. Hierdoor heb je constant keuzestress en je zoekt je doorlopend te barsten waar je moet zijn in dat zalendoelhof. In de pauzes kan je je storten op de tientallen stands met boeken, vogelaarshebbedingetjes, kleding en kunst. Ook dan slaat de stress toe want ze zijn vrijwel allemaal leuk. Hoe krijg je het allemaal afgewerkt in die beperkte tijdspanne? En dan heb ik het nog niet eens gehad over het reünie-effect. Als je drie minuten binnen bent, heb je al tien bekenden gezien. Dat heb je nu eenmaal als je al heel lang vogelaar bent. Eigenlijk zou je niet eens een lezing of een stand hoeven te bezoeken, maar kan je de Sovon-dag prima stukslaan met goede gesprekken met oude bekenden of andere interessante personen uit de vogelwereld. Oh, en je komt er stevast de nodige NVWC'ers in het wild tegen, natuurlijk. Zo stuitte ik op de stand van niemand minder dan Rebecca Engels, die al jaren met haar fantastische tekeningen de rubriek 'Ik teken ervoor!' vult in onze Hak-al. Ook good old Leo van der Kooij is vaste gast en zo zag ik nog minstens een handvol NVWC-mensen langs de standjes sloffen of zelf stands bezetten.

De Sovon-dag biedt zóveel dat 'ie de laatste jaren stevast volledig uitverkocht is. Ik had nog mazzel met een kaartje dat was teruggekomen anders had ik er niet eens bij kunnen zijn. Zo kreeg ik in ieder geval de kans te *cherrypicken* uit de lezingentsunami. Met om te beginnen een vermakelijke 'voorstelling' van de journalisten Jean-Pierre Geelen en Saskia van Loenen, die op geraffineerde wijze hun boek 'De ijsvogel' kwamen pluggen met een fascinerend verhaal over hoe de kop en snavel van de ijsvogel model stonden voor een geüpgraded model van de beroemde Japanse hogesnelheidstrein *Shinkansen*.

Een broodje vegakroket en een gesprek over invliegopeningen van Nijmeegse gier-zwaluwkasten later zat ik bij de lezing 'Vogelatlas Bommelerwaard: van telling

tot boek', door Cassandra van Altena en Arnout de Mooij. En nu werd het pas écht interessant. Dit tweetal kartrekkers van deze geweldige lokale avifauna, een kloek boek dat onlangs het levenslicht zag, schetste enthousiast hoe ze dit grote project van de grond hadden gekregen. Ze vertelden hoe ze op een succesvolle manier tellers werven, over de handleiding die ze voor die tellers maakten, over de hulp van de professionals van Sovon met documentatie, statistiek en kaartmateriaal en ten slotte over de soortbeschrijvingen. En uiteraard over de uitkomsten: welke soorten zijn achteruitgegaan, welke vooruit, welke bijzondere soorten werden waar gevonden...

Het was een ronduit inspirerend verhaal, van deze twee (van de vier) auteurs (die – *funfact* – onze Hak-al ook kenden en er erg enthousiast over waren; bonuspunten!). Zozeer zelfs dat ik dacht: waarom doen we dit niet voor óns werkgebied? We hebben de afgelopen 25 jaar al verschillende keren een lijst met vogelsoorten in ons werkgebied gemaakt (die Arjan Brenkman en ik in de eerste versie al de Culemborgse avifauna hadden genoemd. Aan zelfoverschatting geen gebrek). Een groot onderzoek van de huidige vogelstand in Culemborg en omstreken zou dan ook fantastisch vergelijkingsmateriaal opleveren. En ja, ik weet het, ik heb voor zoiets groots eigenlijk geen tijd, en dat geldt ongetwijfeld ook voor bijna al die andere vogelaars van onze club. Maar hee, het Bommelerwaardboek coverde 160 km². Ons gebied beslaat zo'n 80 km². Dus dat scheelt de helft van de tijd! Of is dat scorebordjournalistiek?

Hoe dan ook, het lijkt me fantastisch als het er ooit nog van komt. En dan wil ik best een lezing geven over 'Vogels tussen Lek en Linge' op een van de Sovon-dagen in de jaren '30. Dan hoeft ik ook niet te hopen op een teruggekomen kaartje omdat het weer eens uitverkocht is. 🐦

Ijsvogel © Rebecca Engels

4

5

6

12

14

18

20

24

30

32

In dit nummer

- 2 Het Oordeel – *Inspiratie*
- 4 Van het bestuur – *Een goed jaar*
- 5 In memoriam Gijsje van Ingen
- 6 Parijsche spreeuwen in de penarie?
- 12 Ik teken ervoor – *Winterkoning*
- 14 Verslag feestavond jubileum
- 18 Waar komt die naam vandaan? – *Klapekster*
- 20 Aha op die manier! – *Tom Meerman*
- 24 Vereniging Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer

- 26 Trektellen in de Regulieren
- 30 Raaf in Culemborg
- 32 Wilde-bijenperikelen
- 34 Gruwelijk griezelen
- 35 Colofon, info en adressen
- Vrijwilligersdag
- 36 **Enquête!**
- Fijne feestdagen
- Deadline Hak-al 01-2026: 8 februari 2026

Van het bestuur

bestuur@nvwc.nl

door Kars Veling

Een goed jaar

De voetnoot met de flyer van de NVWC die de leden van de Voet van Oudheusden hebben ontvangen

Op 22 november was de afsluitende bijeenkomst in het kader van onze vijftigste verjaardag. Zo'n 80 leden en oud-leden kwamen bij elkaar en het was een buitengewoon geanimeerde avond. Er is heel wat afgekletst, ook tussen mensen die elkaar al 40 jaar of meer niet hadden gezien.

We hebben een goed jaar achter de rug, want we konden ook op die afsluitavond, het 500-ste lid in het zonnetje zetten. Dat was een doelstelling vooraf en we hebben die 500 ruim gehaald. Mooi zoveel leden, niet om maar groot te zijn, maar wel om te laten zien dat ons werk wordt gewaardeerd door veel mensen. En omdat we zo'n achterban hebben, betekent ook dat men rekening houdt met ons en onze ideeën.

De vogelcursus, die ook het volgend jaar weer wordt gehouden, zorgt voor nieuwe leden, maar we zijn ook zichtbaar geweest, door op markten en bijeenkomsten aanwezig te zijn. Onze prachtige bakfiets, die we van Gerrit Salzher aangeboden hebben gekregen, was daar een mooi hulpmiddel bij.

In november is ook de Voetnoot over 50 jaar NVWC uitgekomen. Een mooi naslagwerk waar het wel en wee van de club mooi in wordt beschreven. Deze Voetnoot hebben de NVWC-ers al in de bus gehad, maar ook alle leden van Voet van Oudheusden krijgen deze, met een mooie flyer van de NVWC erin. En wie weet dat er ook daaruit weer nieuwe leden komen.

In de afgelopen vijftig jaar hebben we veel bereikt, maar de natuur kan onze hulp nog steeds en misschien nog wel meer dan vroeger, gebruiken. We hopen dan ook nog vele jaren actief te kunnen zijn met onderzoek, natuurbescherming en zoveel mogelijk mensen enthousiast maken voor de prachtige natuur die we in en rond Culemborg hebben. Helpt u ook de komende vijftig jaar mee? 🐦

In memoriam 'Stille kracht' Gijsje

door Kars Veling

In de nacht van 20 op 21 oktober is Gijsje van Ingen overleden. Anderhalve week daarvoor was ze nog zelfstandig in haar appartement in Lanxmeer. Ze was al lang ziek, maar was nog steeds enorm actief met haar familie en met de NVWC.

Gijsje was de 'Stille kracht' van de NVWC. Gijsje was bij bijna alle activiteiten, bij vogelexcursies, bij cursussen, op de kampen en andere bijeenkomsten. Tijdens lezingenavonden bemenste ze de bar en ook heeft ze jarenlang in het bestuur gezeten, vanaf 2009 en sinds 2024 opnieuw. Gijsje was altijd heel

bescheiden en niet iemand die op de voorgrond stond. Vanaf de start in 2009 heeft Gijsje de Tsjelp, onze digitale nieuwsbrief, gemaakt. Elf maal per jaar en altijd op tijd met boeiende info over de NVWC, de activiteiten, maar ook andere natuurfeitjes. Ze heeft maar liefst 176 afleveringen van de Tsjelp gemaakt en dat heeft enorm veel betekend voor de Vogelwacht en hoe de activiteiten bezocht worden.

Ze was actief lid van de insectenwerkgroep, telde jarenlang vlinderroutes en was ook de teller van de nachtvlindervallen op Caetslage. Gijsje was de 'vaste' kracht bij de nachtvlinderavonden van zonsondergang tot uren daarna in de Zump, maar daarvoor bij de Steenuil, in Lanxmeer, de Regulieren en het Tichelterrein. Behalve heel actief was Gijsje ook een hele lieve vrouw en sinds het bekend worden van haar overlijden krijgen we steeds berichten van leden over hoe zeer ze Gijsje waardeerden. "Een kei van een vrouw"! We zullen haar enorm missen en wensen haar dochter Narda, Jacob en de kleinkinderen veel sterkte toe!! 🐦

Parijsche spreeuwen

tekst en foto's Jouke Altenburg

Mensen en spreeuwen leven al eeuwen in elkaars nabijheid, maar niet altijd tot wederzijds genoegen. Zo staan spreeuwenpoep op huis en haard evenals gewasschade (aan met name fruit) aan de minzijde van de menselijke balans. Maar daar staan ook positieve zaken tegenover, waarover zo meer. Ik vind spreeuwen intrigerende vogels en volg daarom de broedpopulatie in mijn woonwijk. In dit artikel zet ik mijn telresultaten van 2015 t/m 2025 op een rij.

Spreeuwenman (blauwe ondersnavel) zingt het hoogste lied. Culemborg, 8-4-2020.

Huismussen hebben de naam, maar ook spreeuwen maken veelvuldig gebruik van menselijke bouwwerken. Daar maakten onze verre voorouders al handig gebruik van. Ze hingen aardewerken potten als nestgelegenheid aan de buitenmuren om jonge spreeuwen te kunnen 'oogsten' als vulling voor stoofpot of soep [1]. Door de nestopening van deze spreeuwenpotten met een stokje te verkleinen konden nestjongen wél door hun ouders worden gevoerd, maar niet uitvliegen. De uitdrukking 'ergens een stokje voor steken' schijnt hieraan te zijn ontleend. Maar spreeuwen waren in het verleden niet alleen van belang als voedsel. Ze vormden ook een inspiratiebron. Het gebruik van roze of blauw op geboortekaartjes en van de muisjes op de bijbehorende beschuiten zou terug te voeren zijn op de kleur van de ondersnavel van vrouwelijke c.q. mannelijke spreeuwen [2]. Op het Ex libris van natuurbeschermers Jacques P. Thijsse stond een groepje 'onbekommerd' kwetterende spreeuwen afgebeeld [3]. Spreeuwen waren in de 20e eeuw voor vogelonderzoekers een ideale 'modelsoort' vanwege hun algemene voorkomen, trekgedrag én hun voorkeur voor het broeden in door mensen gemaakte voorzieningen, zoals nestkasten.

Onderzoeks'medewerkers'

Op 24 mei 1911 werd in Nijkerk een spreeuw door vrijwillig ornitholoog Meindert Menno van Esveld als eerste vogel in Nederland van een ring voorzien. Eén van de 15 door hem geringde spreeuwen werd een jaar later nabij Hoevelaken teruggemeld. De vogel was geschoten [4]. Hiermee werd de basis gelegd voor het ringonderzoek waarmee tot op de dag van vandaag vogelpopulaties worden bestudeerd.

In de jaren '60 ving ornitholoog Anton Perdeck tijdens de najaars-trek in de omgeving van Den Haag enkele duizenden spreeuwen. Na het ringen werden de volwassen en vliegvlugge jonge spreeuwen naar Zwitserland en Spanje gebracht en daar vrijgelaten. Deze wereldberoemd geworden experimenten waren bedoeld om te achterhalen of de spreeuwen de trekrichting naar hun overwinteringsgebied zouden aanpassen [5][6]. Spoileralert: dat doen ze dus. Het onderzoek werd recent in detail bevestigd door Morrison Pot, met enkele tientallen spreeuwen die van lichtgewicht zenders waren voorzien [7].

Joost Tinbergen deed begin jaren '80 baanbrekend onderzoek naar de foerageerkeuzes die spreeuwenouders maken in relatie tot hun

in de penarie?

Het formatievliegen van spreeuwen bij hun slaappleaats is adembenemend. Culemborg, 9-11-2014.

Spreeuwen maken ook graag gebruik van nestkasten, waardoor de broedcyclus van de soort goed kan worden onderzocht. Culemborg, 2-5-2015.

(door Tinbergen soms veranderde) aantal nestjongen [8]. Zijn broer Tijs maakte er in 1983 de boeiende film 'Spreeuwenwerk' over. Deze film is nog steeds online te bekijken [9].

Buiten het broedseizoen kunnen spreeuwen tegen de avond in enorme aantallen bij elkaar komen. Als je geluk hebt, kun je dan genieten van fascinerende vliegbewegingen, voordat ze hun slaapplekken in dicht gewas opzoeken. Tijdens hun spectaculaire manoeuvres botsen de spreeuwen niet tegen elkaar aan. Groningse onderzoekers ontrafelden daarvoor de randvoorwaarden. De twee belangrijkste: houd je zeven dichtstbijzijnde burens in de gaten én vlieg met een constante snelheid [10]. Maar ook met die kennis blijft zo'n spreeuwenballet evengoed magie, van een zeer pienter ogende soort.

Algemeen, maar wel onder druk

Hoewel spreeuwen in de 20e eeuw intensief door wetenschappers werden bestudeerd, ging het de soort niet bepaald voor de wind. Zo verlieten spreeuwen in Drenthe als broedgebied geschikte bossen wanneer de afstand tot hun foerageergebieden door veranderingen in landschap (a.g.v. ruilverkaveling) en beheer te

groot werd [11]. Niet alleen in ons land [12] maar in heel Noord- en West-Europa gingen de spreeuwenpopulaties achteruit [13]. Was er een grote (landelijke) oorzaak voor deze structurele negatieve trend? Het jaar 2014 werd door Vogelbescherming en Sovon uitgeroepen tot Jaar van de Spreeuw, om de oorzaken van die achteruitgang te onderzoeken. Dit was voor mij de aanleiding om beter op de broedende spreeuwen in mijn eigen woonwijk te gaan letten. De telmethode daarvoor heb ik in 2014 uitgeprobeerd (zie kader-tekst 'methode') en van 2015 t/m 2025 voortgezet.

Hoe gaat het met de spreeuwen in Parijsch?

Na elf jaar tellen van broedende spreeuwen in mijn woonwijk heb ik de resultaten op een rij gezet aan de hand van drie vragen:

- Wat was de trend van de lokale spreeuwpopulatie?
- Hoe deed de lokale spreeuwenpopulatie het in vergelijking met de landelijke en provinciale trends?
- Veranderde de voorkeur van de spreeuwen voor het type broedlocatie?

Joost Tinbergen toonde aan dat emelten het bulkvoer voor spreeuwenjongen vormen. Deze larve van de langpootmug is een gekende knager aan graswortels. Culemborg, 29-4-2011.

Spreuwenman met een snavel vol insecten voor de nestingang. Culemborg, 22-5-2013.

Hoekpannen vormen de preferente broedlocatie, maar het aandeel nam vanaf 2023 af. Culemborg, 20-3-2009.

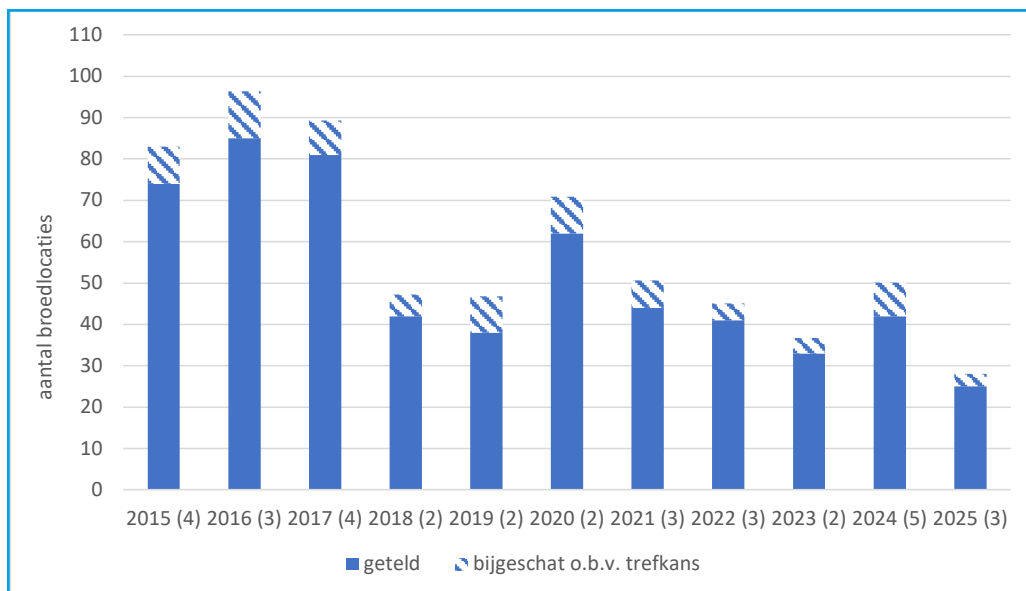
Methode

Spreuwenmannen zingen het hoogste lied in de directe omgeving van hun nest, vaak op minder dan 20 meter afstand [14]. Bij het tellen van broedvogels is niet alleen het intekenen van de locatie van de vogel, maar ook het registreren van hun gedrag vereist. Bij spreeuwen gebeurt dat doorgaans op basis van zang. Voor het interpreteren van deze zangwaarnemingen hanteert Sovon voor spreeuwen een afstand van 100 meter. Twee of meer waarnemingen binnen die afstand worden samengevoegd tot één territorium [15]. Maar als er meerdere paren binnen 100 meter van elkaar broeden, moet je toch echt herhaald naar bewoonde nesten zoeken om tot een betrouwbaar telresultaat te komen. Dat is bij spreeuwen goed mogelijk, omdat:

- het aandeel nesten dat ten minste één uitgevlogen jong oplevert hoog is, namelijk ca. 80% [15]
- spreeuwen per regio behoorlijk synchroon broeden, al bestaat er enige variatie tussen jaren [16]
- nestkastcontroles in de omgeving aanwijzingen kunnen geven voor de jaarlijkse timing van bewoonde nestentellingen [17]
- poepspetters nabij nestopeningen of op straatstenen (en geparkeerde auto's) duidelijke visuele indicaties vormen voor een nabijgelegen nest met jongen
- spreeuwenjongen vanaf een dag of vier luidkeels om eten bedelen [18]
- spreeuwenouders hun jongen vooral in de ochtend- en namiddaguren voeren [19].

Mijn onderzoeksgebied ligt in de noordwesthoek van Culemborg (Parijsch-1) en wordt begrensd door de Ooievaarlaan, het Oeverloperpad, de Nachtegaallaan en het Kwartelpad. Het gebied beslaat ongeveer vier hectare. Het proefjaar 2014 liet zien dat het aantal spreeuwen erg hoog was en dat de vogels veelal gebruikmaakten van hoekdakpannen als toegang tot hun nestruimte. Die hoekpannen liggen meestal binnen gehoor- en/of zichtafstand van openbare wegen en paden. Van 2015 t/m 2025 heb ik de tellingen elk voorjaar herhaald. Jaarlijks kostte dat me ongeveer twee uur. Doordat ik elk jaar meerdere malen op pad ging, kon de jaarlijkse trefkans worden vastgesteld. Met die informatie kon ook het aantal gemiste nesten worden geschat. In de noten [17] en [20] staat meer detailinformatie over de methode, waaronder de motivatie voor het wisselende aantal telrondes en de toegepaste statistiek.

De ontwikkeling van het lokale aantal broedende spreeuwen is vergeleken met de landelijke en provinciale indexen van het Broedvogel Monitoring Project van Sovon Vogelonderzoek Nederland. Ten tijde van het schrijven van dit artikel waren deze gegevens beschikbaar tot en met 2024.

Figuur 1: Het aantal getelde zekere broedgevallen van spreeuwen, gebaseerd op broedlocaties die door ouders met voer werden bezocht, of waar bedelende nestjongen hoorbaar waren. Het aantal telrondes per jaar staat tussen haakjes vermeld. Op basis van de jaarlijkse trefkans is geschat hoeveel zekere broedgevallen zijn gemist.

RESULTATEN

De lokale trend

Figuur 1 spreekt boekdelen. De lokale spreeuwenpopulatie is in 11 jaar tijd met tweederde afgenomen: van ongeveer 90 naar circa 30 broedgevallen. Deze achteruitgang is dan ook significant [21]. De afname verliep echter niet geleidelijk. In 2018 was er plotseling sprake van een halvering. Daar bleef het niet bij. Deze afname zette in de jaren erna gestaag door. Alleen 2020 en 2024 vormden positieve uitzonderingen, al werden de aantallen van de beginjaren niet meer bereikt.

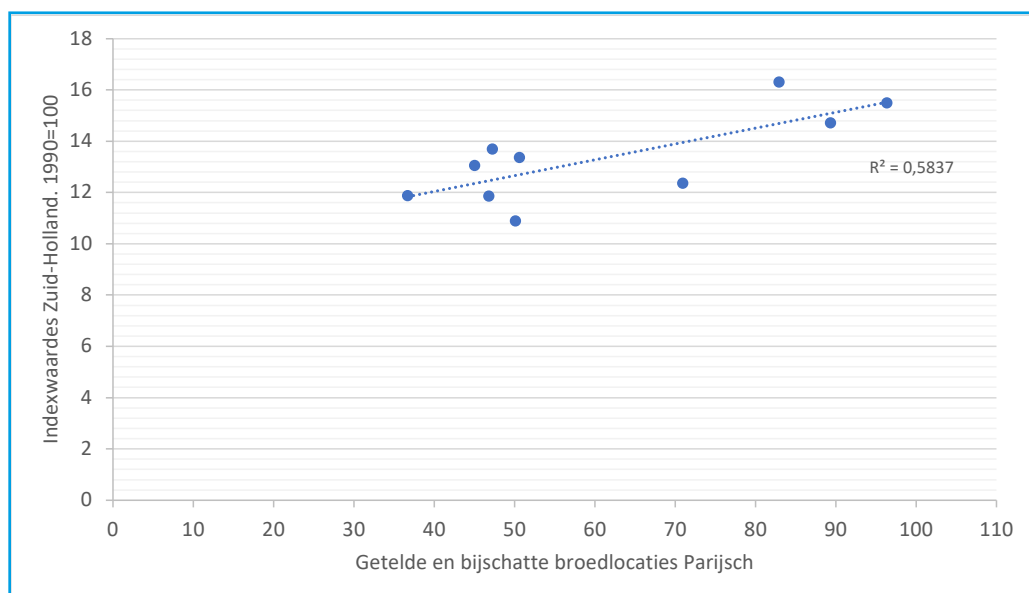
Beter of slechter dan elders?

Een vergelijking van de lokale telresultaten met elders is lastig. Er zijn namelijk maar weinig andere gebieden waar systematisch naar zekere broedgevallen van spreeuwen wordt gezocht. Een alternatief vormen de indexen van het Broedvogel Monitoring Project van Sovon & CBS. Deze jaarlijkse indexen geven de procentuele veranderingen weer in het aantal vastgestelde territoria ten opzichte van een ijkjaar, dat op 100 is gesteld. Voor de landelijke spreeuwenindex is dat het jaar 1984. De minimale en maximale landelijke indexwaarden voor de periode 2015 t/m 2024 variëren van 45,9 (in 2018) tot

54,14 (in 2015). De landelijke indexwaarden hangen niet goed samen met de lokale telresultaten in *Parijsch*; het verband is 'zeer zwak' [22].

Als we de lokale telresultaten met een provinciale trend willen vergelijken, dan moeten we een keuze maken. De Culemborgse bebouwde kom ligt immers in een uithoek van de provincie Gelderland, met zijn grote verscheidenheid aan landschappen, bodemsoorten en waterpeilen. Zuid-Holland en Utrecht liggen dichtbij en lijken qua landschappelijke structuren en dominante bodemsoorten geschikter voor een zinvolle vergelijking.

De vergelijking van de Gelderse indexwaarden met de lokale telresultaten leverde, zoals verwacht, een 'zeer zwak' verband op. De vergelijking met de indexwaarden van de provincie Utrecht toonde een 'zwak' verband. Tot mijn verrassing was er een sterk, positief verband tussen de indexwaarden van de provincie Zuid-Holland (2015 t/m 2024) en het aantal getelde en bijgeschatte broedlocaties in mijn onderzoeksgebied (figuur 2) [23]. De kans dat dit verband op toeval berust is heel klein, ca. 1%. Van zo'n onverwachte uitkomst kan ik echt genieten.

Figuur 2: De relatie tussen het aantal getelde en bijgeschatte zekere broedlocaties in het onderzoeksgebied (x-as) en de corresponderende jaarlijkse indexwaarden van de provincie Zuid-Holland (y-as) voor de jaren 2015 t/m 2024. Het verband is positief en 'sterk'.
Bron indexwaarden: Sovon Vogelonderzoek Nederland/CBS-NEM.

Broedlocatiekeuze

Tijdens het uitprobeerjaar 2014 heb ik vier typen broedlocaties onderscheiden. De spreeuwenparen prefereerden als broedlocatie de hoekpannen van de huizen die toegang gaven tot een flinke ruimte achter het boeiboard. Ook de ruimtes naast dakramen gaven toegang tot broedruimtes onder dakpannen. Sommige spreeuwen wisten de barrière van de vogelwerende plastic 'kammen' onder de laatste pannenrij vanuit de dakgoten opzij te wrikken om een nestplek te vinden. In de categorie 'overig' vielen bijvoorbeeld nestingen naast schoorstenen en dakkapellen. Was de broedlocatiekeuze van de spreeuwen over de jaren gelijk gebleven? Figuur 3 toont de variatie tussen de jaren.

Voor de periode 2015 t/m 2023 waren de verschillen tussen jaren in de verdeling over de vier typen nestingen verwaarloosbaar klein. Dat veranderde bij de toevoeging van het jaar 2024: de spreeuwen maakten duidelijk andere keuzes. Het aandeel nesten achter hoekpannen daalde fors. Deze verandering was niet toe te schrijven aan toeval. Deze verandering in broedlocatiekeuze werd met de toevoeging van 2025 gedeeltelijk teruggedraaid: over de hele periode 2015 t/m 2025 was de variatie tussen jaren net niet

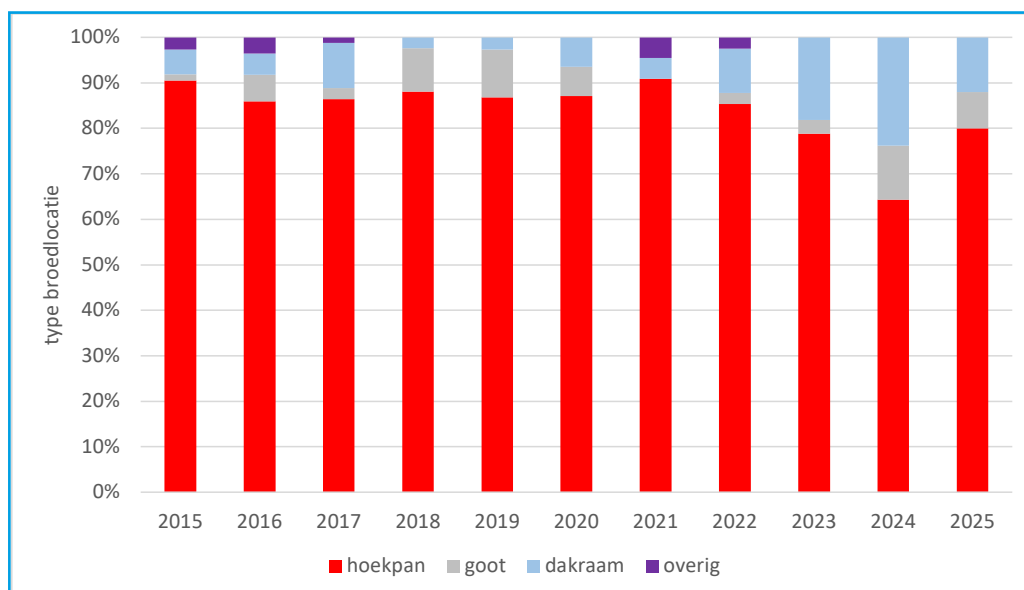
meer significant [zie bijlage 1]. Deze wisselende uitkomsten illustreren het grote belang van lange tijdreeksen.

DISCUSSIE

De lokale spreeuwenstand ging in de jaren 2015 t/m 2025 fors achteruit. Met een afname van tweederde van het aantal broedparen lijkt de spreeuwenpopulatie in dit deel van de wijk Parijsch in de penarie te zitten. Maar die conclusie is wat kort door de bocht: de lagere aantallen broedparen van de laatste jaren mogen in (inter-) nationaal perspectief nog steeds als 'hoog' worden gekwalificeerd [17].

Voor een antwoord op de vraag wat deze achteruitgang heeft veroorzaakt, zijn geen duidelijke aanwijzingen voorhanden [20]. Het feit dat de lokale telresultaten zo sterk samenhangen met de trend in de provincie Zuid-Holland, lijkt te wijzen op oorzaken buiten de directe omgeving.

Toch tonen de recente veranderingen in de broedlocatiekeuze (figuur 3 en bijlage 1) aan, dat er mogelijk ook lokale factoren

Figuur 3: Jaarlijkse voorkeuren van de lokale spreeuwenpopulatie voor vier typen ingangen naar broedlocaties in de jaren 2015 t/m 2025.

Een dakrenovatie (na het broedseizoen) onthulde een flink aantal oude spreeuwnesten naast een dakraam. Culemborg, 20-11-2020.

Het aandeel van de nesten dat bij dakramen werd gevonden nam vanaf 2023 toe. Culemborg, 8-3-2014.

meespelen. Voor bijvoorbeeld kauwen en eksters vormen nestjonge spreeuwen een aantrekkelijke prooi. Ik kan het niet kwantificeren, maar het is mijn stellige indruk dat eksters en kauwen in de loop van de jaren tijdens het broedseizoen steeds intensiever door het onderzoeksgebied zijn gaan 'schuimen'. Ik zie beide soorten gericht de broedlocaties van spreeuwen langsgaan. Het alarmerende 'tsjing tsjing' van de spreeuwenouders is dan niet van de lucht. De laatste jaren vliegen de kauwen niet alleen op en neer tussen hun 'kolonie' in de Armenboomgaard bij Werk aan het Spoel en het onderzoeksgebied. Ook in de wijk zelf zijn kauwen gaan broeden. Hun nesten lijken vooral te liggen op oostelijk geëxponeerde daken van huizen met dubbele rijen zonnepanelen. Het aantal huizen met zonnepanelen is de afgelopen jaren sterk toegenomen. In het bomenbestand in de wijk hebben zich in het afgelopen decennium ook diverse eksterparen gevestigd. Dat roept de vraag op of er een landscape of fear [24] is ontstaan, waardoor de lokale spreeuwenpopulatie deels naar elders is uitgeweken? Is de toegenomen predatiedruk misschien ook de reden voor de recente veranderingen in de broedlocatiekeuze? Hoekpannen bieden kauwen en eksters een ruime toegang tot nestholtes van spreeuwkoppels, met een grote kans om een bedelend spreeuwenjong te bemachtigen. Bij de krappere openingen naast dakramen of vanuit dakgoten is dat veel lastiger. Kortom: wie in de penarie zit, moet vindingrijk zijn. Dat spreeuwen slim zijn, is al wetenschappelijk aangetoond.

Dankwoord

Annelies Visser wordt bedankt voor haar commentaar op een eerdere versie van dit artikel.

BIJLAGE 1

Resultaten van de Chi-kwadraat test of de broedlocatievoorkeuren van spreeuwen in de wijk Parijsch tussen jaren verschilden.
* = significant.

Periode	$\chi^2=$	df=	p=
2015-2023	24,66	32	0,43
2015-2024	48,44	36	0,03*
2015-2025	49,7	40	0,051

NOTEN en BRONVERMELDING

- [1] https://archeologie.zuid-holland.nl/nieuws/17e-eeuwse-luxe-een-spreuwenpot_43
- [2] Mondelinge mededeling Jip Louwe Kooijmans (Sovon).
- [3] Trouw d.d. 9-4-2005, Boekenkatern p.11.
- [4] <https://vogeltrekstation.nl/pages/geschiedenis>
- [5] Perdeck A.C. 1964. An experiment on the ending of autumn migration in Starlings. *Ardea* 52: 133-139.
- [6] Perdeck A.C. 1967. Orientation of Starlings after displacement to Spain. *Ardea* 55: 194-202.
- [7] Pot M. et al. 2024. Revisiting Perdeck's massive avian migration experiments debunks alternative social interpretations. *Biology Letters* 20: 20240217.
- [8] Tinbergen J.M. 1981. Foraging decisions in Starlings (*Sturnus vulgaris*). *Ardea* 69: 1-67.
- [9] https://www.vpro.nl/speel~WO_VPRO_522301~spreuwenwerk~.html
- [10] Hemelrijk C.K. & Hildenbrandt H. 2011. Some Causes of the Variable Shape of Flocks of Birds. *PLoS ONE* 6(8): e22479.
- [11] Bijlsma R.G. 2013. Lokale trends en broedprestaties van Nederlandse spreeuwen *Sturnus vulgaris* in de afgelopen eeuw. *Drentse vogels* 27: 78-100.
- [12] van Turnhout C. & van den Bremer L. 2013. Voorstudie Jaar van de Spreeuw 2014. Sovon-rapport 2013/71. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- [13] Heldbjerg et al. 2019. Contrasting population trends of Common Starlings (*Sturnus vulgaris*) across Europe. *Ornis Fennica* 96: 153-168.
- [14] van Berkel A. 2001. Inventarisatieperikelen, ervaringen met Spreeuwen-inventarisatie in stedelijk gebied. *Sovon-nieuws* 14/1: 14-14.
- [15] <https://stats.sovon.nl/stats/soort/15820>.
- [16] van Turnhout C. et al. 2016. Recente broedresultaten van Nederlandse Spreeuwen in historisch perspectief. *Limosa* 89: 37-45.
- [17] Altenburg J.F. 2016. Culemborgse nieuwbouwwijk (b)lijkt spreeuwenwalhalla. *Limosa* 89: 170-178.
- [18] MacKinnon E. et al. 2024. Patterns of parent-absent begging in European Starling (*Sturnus vulgaris*) nestlings. *Journal of Ornithology* 165: 979-986.
- [19] Gallacher H. 1978. *De Spreeuw*. Uitgeverij Het Spektrum, Utrecht/Antwerpen.
- [20] Altenburg J.F. 2025. Spreeuwen in het nauw in Culemborgs' walhalla? *Limosa* 98/3: 123-131.
- [21] Lokale trend aantal broedgevallen + bijschattingen 2015 t/m 2025: $R^2 = 0,6874$ $F = 19,02$ $df = 10$ $p < 0,01$.
- [22] Landelijke index versus lokaal aantal broedgevallen + bijschattingen 2015 t/m 2024: $R^2 = 0,018$ $df = 9$ $F = 0,15$ $p = 0,71$.
- [23] Index Z-Holland versus lokaal aantal broedgevallen + bijschattingen 2015 t/m 2024: $R^2 = 0,58$ $df = 9$ $F = 11,2$ $p = 0,01$.
- [24] Bleicher S.S. 2017. The landscape of fear conceptual framework: definition and review of current applications and misuses. *PeerJ* 5: e3772.

Ik teken ervaar!

De kracht van klein:

door Rebecca Engels

De winterkoning is echt een van mijn favoriete Nederlandse vogels. Zo'n klein vogeltje, maar wat een geluid! In de tuin hoor je hem vaak al voordat je hem ziet – dat heldere, felle gezang dat moeiteloos boven alles uitkomt. Ze hebben zoveel karakter: klein, dapper en onvermoeibaar.

Met zijn opgerichte staartje hipt hij altijd energiek door de struiken. Vaak hoor je hem wel, maar zie je hem niet – wat hem juist extra leuk maakt om te tekenen. Grotere vogels vallen vaak op door hun houding of kleur, maar de winterkoning heeft iets anders: iets ontwapenends. Alsof hij met zijn zang de wereld wil laten weten dat hij er is.

Fijne vlekjes

Voor mijn serie miniatuurvogels – tekeningen van slechts 10 x 15 cm – mocht hij natuurlijk niet ontbreken. En hoewel hij klein is, was het toch een flinke uitdaging. Al die fijne vlekjes over zijn hele lijfje vroegen om uiterste precisie. Eerst maakte ik een aantal schetsen, vooral van de pootjes. Die zie je bijna nooit plat op de grond, maar vaker gebogen om een takje. De mooiste versie gebruikte ik als basis voor de uiteindelijke tekening.

Bij zo'n klein formaat is een scherpe potloodpunt echt onmisbaar. Anders krijgt hij ineens een te dikke snavel of lompe pootjes. Zoals bijna altijd begon ik met het oog – want zodra een dier je 'aankijkt' op papier, komt er meteen leven in. Daarna bouwde ik laag voor

laag de kleuren op: van lichte warme grijs tinten naar diepere bruinen, met hier en daar een vleugje oker. Zo ontstaat langzaam die zachte overgang van veertjes en licht.

De achtergrond liet ik bewust wit, met alleen een subtiele schaduw onder de pootjes. Zo blijft alle aandacht bij het vogeltje zelf – alsof hij net even is neergestreken naast je.

Sprank – winterkoning

Deze tekening kreeg de titel 'Sprank – winterkoning', naar zijn sprankelende zang en levendige karakter. Een klein vogeltje met een stoere uitstraling.

De winterkoning maakt deel uit van mijn serie miniatuurvogels, met tot nu toe onder andere het roodborstje, de kuifmees, pimpelmees, mus en blauwborst – allemaal soorten die je hier in de omgeving zomaar kunt tegenkomen.

De tekeningen zijn te bekijken én te koop via mijn website. Mooi aan de muur, of als bijzonder cadeau voor iemand die – net als ik – graag een stukje natuur dichtbij haalt.

www.natureartbyrebecca.com

winterkoning

Afsluitfeest jubileum

Aan de maaltijd 1

De zaal

door Kars Veling,
fotografie Johan de Kruif en Kars Veling

22 november was het zover. We sloten ons jubileumjaar af met een feestelijke avond. De hele middag was de jubileumcommissie bezig om de Steenuil in gereedheid te brengen. En het was een hele metamorfose! Stoelen, tafels en ander spullen verhuisden naar de overkapping en statafels verschenen. Er werden in twee hoeken presentatieschermen opgesteld en alles werd in gereedheid gebracht voor het lopend buffet. De gang werd veranderd in een Betuwse jungle, met riet, bladeren en luid zingende merels.

Vanaf vijf uur druppelden de leden en oud-leden binnen. Uiteindelijk waren er zo'n 80 op komen dagen en het was een heerlijk weerzien met mensen die al dertig of meer jaren niet meer in Culemborg wonen en dus ook niet meer op onze activiteiten komen. In de foto's bij dit korte verslag geven we zoveel mogelijk van de namen, maar ik moet eerlijk bekennen dat ik ze niet allemaal meer kon opletten.

Zo'n vijftien leden hadden gehoor gegeven aan de vraag om een gerecht te maken voor de gezamenlijke maaltijd. Er waren tafels vol met soepen, salades, hartige taarten en veel meer lekkers. Dat werd aangevuld met stokbrood, humus, vegapaté en andere smeersels. Ter afsluiting waren er – ook door leden – heerlijke toetjes gefabriceerd. Al tijdens de maaltijd werden er veel herinneringen opgehaald en het was een levendig en sprankelend gebeuren.

Natte theedoeken

Na de maaltijd kwam een ander kenmerk van NVWC'ers naar voren, namelijk dat iedereen een handje helpt als er klussen te klaren zijn. De borden werden verzameld en gezamenlijk afgewassen en gedroogd met natte theedoeken. Rommel werd opgeruimd en de hapjes voor de rest van de avond werden klaar gezet.

Aan de maaltijd 2

Toetjes

50 jaar NVWC

Het 500ste lid

Winny, Marja en Ruud

Nog steeds druppelden er mensen binnen en om 20 uur werd even ieders aandacht gevraagd. Kars had een korte presentatie voorbereid met foto's en filmpjes uit ons roemruchte verleden. Hij startte met het herdenken van Gijsje, die net een maand geleden overleed. Ze was een zeer actief lid en was bij veel van de activiteiten aanwezig en heeft ook als bestuurslid veel bijgedragen. Bovenal, en dat hoorde je ook tijdens de avond terug was het een lieve vrouw en bescheiden; een stille kracht. Op pagina 5 in deze Hak-al leest u er meer over. Ook werd het overlijden, wat langer geleden, van Petra en Wim vermeld.

Actieve jeugdgroep

Na deze serieuze zaken doken we in het verleden van de NVWC. De start waar jeugd vanaf 12 jaar de doelgroep was. Bij de mensen van het eerste uur die nu nog steeds actief lid zijn zoals Leo van der Kooij, Frans Waroux, Johan de Kruif en Berry Lucas, maar ook bij de nestors, die we niet veel meer zien, maar die vanavond wel aanwezig waren zoals Gerard en Cocky van Zuijlen, Chris en Riet Kalden, Nico en Bas Middelkoop en Koos Rypkema. En ook jonkies van de zeer actieve jeugdgroep van begin jaren tachtig waren

er zoals Berbera van de Vate, Lucy van der Sluis, Douwe de Jong, Marcel van der Tol en Joost Woudstra, die we trouwens ook de laatste tijd weer regelmatig terugzien.

We zagen plaatjes van het vijfjarig bestaan, dat we vierden in het Kompas in de Slotstraat en er waren filmbeelden van het tienjarig bestaan. Dat vierden we in 1985 in de Fransche School, want ons clubhuis de Ketelvink was toen nog net niet beschikbaar. We hadden de hele dag en startten met het officiële gedeelte met de burgemeester die een boekje in ontvangst nam over de natuur bij Culemborg, maar ook met een markt met allerlei 'groene' organisaties. De avond was een combinatie van een lezing van Chris Kalden en een cabaretvoorstelling van een vijftal toenmalige jeugdliden. In liedjes en sketches zetten ze veel mensen in het zonnetje of (vaker nog) voor schut.

De kijker in gruzelementen

Als tip voor Han, die ook dit jaar weer een vogelcursus organiseert, was er een fragment van een vogelcursus in 1985. Een in legeruniform gestoken cursusleider (Berry) controleerde de kledij en verrekijkers van de deelnemers. Bij de 12x50 van Marcel schoot hij uit zijn slof: "Hiermee kun je nog geen zeearend van een vuurgoudhaantje onderscheiden." brieste hij en gooide de kijker in

We denken aan Gijsje

In memoriam Gijsje

Douwe, Gerard, Nico, Berbera en Lucy

**Afsluit-
feest
jubileum
50 jaar
NVWC**

Harry en Nico

Maggies Wedding

Theo, Diet en Yme Jan

*Waarheen?
Leidt de weg
Van de Vogelwacht
Gaan we links, gaan we rechts
Of rechtdoor?
plant en dier
hebben geen tijd
dus doen wij ons best
voor natuur in Culemborg*

*Vogelaar
in de mist
Koude hand verkramp
Zon breekt door
warme gloed omarmt
Oog gericht, oren gespitst
als natuur ontwaakt
Overtuigd van het moois dat komt*

*Uiterwaard
Op de schop
nu een nieuwe kans
de natuur
al haar pracht ontluikt
watersnip, leeuwerik
hun geroep weerklinkt
waar de zon in de duinen zinkt*

*Vogelwacht
Nieuwe stijl
Wijd en zijd bekend
Ieder mens
Jong of oud
Voelt zich thuis
Met elkaar
Samen op weg
in de nieuwe tijd
naar natuurrijke groene streek*

Margreet (verscholen),
Gerard, Wim en Chris

Leo, Lucy,
Nico en Theo

Dansen ...

... en dansen

gruzelementen op de grond. De zaal toen was geschokt, maar hetzelfde sentiment kon je ook in de Steenuil proeven. Men was flabbergasted! Even ter geruststelling, het ging wel om een echte kijker, maar deze was al enorm scheel en dus niet meer bruikbaar.

Vijf jaar later, de vijftiende verjaardag, werd gevierd met het aanbieden van een rapport: Culemborg, natuur in ontwikkeling aan wethouder Eigeman. Dit vond natuurlijk in ons clubhuis plaats. Ook de vijftienvingste verjaardag vierden we daar en tijdens dit feest bedankten we ook Wim Kievit voor zijn jarenlange inzet met het wereldberoemde lied 'Wimpie bedankt!'. En in een polonaise werd Wim naar voren gedirigeerd, waarbij ook onze vast gast Bart ("mneer, mneer") aansloot.

Waarheen?

Ter afsluiting van de presentatie werd er weer, door het prachtige gemengde Vogelwachtkoor, de 80-stemmige klassieker 'Waarheen' gezongen. Hiernaast staat de tekst van dit standaardwerk uit 2000.

Iedereen kon daarna weer lekker bijkletsen onder het genot van een drankje en een hapje, terwijl de folkband 'Maggies

Wedding' haar soundcheck deed. Om 21:00 uur startten ze met een spetterend optreden. Langzame ballads werden afgewisseld met lekkere uptempo jiggs en reels. Prachtig moment was het nummer 'Island of woods' dat ze opdroegen aan Gijsje. De hele zaal was muisstil en er werd menig traantje weggepinkt.

Molly Malone

Maar er was ook ruimte voor vrolijkheid en tijdens het nummer 'Molly Malone' (Cockles and mussels) kwamen heel wat mensen op de dansvloer. Dit is een van de nummers die vroeger op de kampen veel werd gezongen en het stond in onze zangbundel die we in 1980 hebben uitgebracht. Dat gold ook voor hun uitsmijter: 'The wild rover'. De hele zaal zong mee en klapte (goed in de maat) op het refrein na het 'no, nay never'.

Vanaf een uur of tien zagen we de nodige mensen vertrekken en werd er afgebouwd. Ook hier weer hulde aan al die leden die meehielpen om het zaakje weer op te ruimen. We hebben er samen een hele leuke, fijne avond van gemaakt. En na zo'n avond, als je ligt te woelen in je bed, denk je: "Wat fijn dat ik lid mag zijn van zo'n gave club!" 🐦

Paul en Koos

Riet en Riet

Een prachtige boef

door Ellen Geleedst, fotografie Paul van Veen

Een klappekster heeft de uitstraling van een ouderwetse boef. Zo eentje met een klein gezichtsmasker en hij lijkt niet op de tegenwoordige relschoppers met hoodie en bivakmuts. Of op de grootste criminelen, die keurig in pak beweren dat economische groei gerust ten koste mag gaan van werkelijk alles op onze planeet. Nee, gewoon zo'n aandoenlijke stripfiguur-boef.

Nu zou je kunnen denken dat zo'n masker de klappekster onmiskenbaar maakt, maar de grauwe klauwier heeft er helaas ook een. Toch zijn deze leden van de klauwierenfamilie prima uit elkaar te houden. De grauwe klauwier heeft een warm-bruine rug en daardoor misschien wel een lievere uitstraling. Alsof hij dat masker meer bij toeval heeft opgezet, maar verder geen kwade bedoelingen heeft. De klappekster oogt met zijn grijs-zwarte uitstraling gewoon wat killer. En toch vind ik ook deze klauwier een prachtige vogel!

Wintergast

In Nederland zijn helaas geen broedgevallen van de klappekster meer vastgesteld sinds 1999. Maar op doortrek, zo in de maand oktober, duiken ze hier en daar op. Op een aantal vaste plaatsen in Nederland overwintert hij. Niet in ons werkgebied, want hij houdt meer van heidegebieden. Toch is hij zeker bereikbaar voor ons in het Leersumse Veld of op de Leusderheide. Ze zitten daar graag in een boomtop de boel te overzien, wat het waarnemen een stuk eenvoudiger maakt. Deze prachtige boef is zeker de moeite waard om eens op te zoeken tijdens een herfst- of winterwandeling!

Werkgebied

Ik vertelde al dat hij in de maand oktober zo hier en daar opduikt. Dit najaar was dat niet alleen daar, maar ook hier. Nog nét in de maand september werd er een exemplaar ontdekt in de Goilberdingerwaard. Van 26 tot 28 september heeft hij daar vertoefd, soms even overstekend naar de Houtense kant van de Lek. Een aantal leden van de onze club hebben hem dan ook kunnen bewonderen. Het betrof een vogel van dit kalenderjaar; een beetje een puber dus. Hij was dan ook als een jonge hond bezig om hoornaars te vangen. Ook passend bij de leeftijd is, dat hij in september al opdook en zich daarmee niets aantrok van de vakliteratuur, die spreekt over een dwaalgast in oktober.

De naam klappekster

Klauwieren, de familie waartoe ook de klappekster behoort, zijn intrigerende vogels. Hun wetenschappelijke naam luidt 'Laniidea', wat vertaald kan worden met 'slachters'. Ook onze Nederlandse familienaam 'klauwier' suggereert iets met klauwen, waarmee de vogels hun prooi kunnen vastgrijpen. Maar 'klauw' kan ook duiden op de haak die aan de snavel zit en die ook gebruikt wordt om de prooi te lijf te gaan. Een prooi wordt vaak vastgezet op de doornen van een struik, zodat de klauwier hem op het gemakje op kan eten. 'Slachter' en 'klauwier' klinken dus wel passend.

Maar waar komt dan de naam klappekster dan vandaan? Dat heeft mogelijk met het uiterlijk of met het geluid van de vogel te maken. Eerst eens naar het uiterlijk kijken. Een klappekster en een ekster zijn onmogelijk met elkaar te verwarren, al was het alleen al het feit dat de klappekster de helft kleiner is dan een ekster. Misschien dat hij daarom in sommige streken van ons land ook wel 'halve ekster' of 'tuinekster' werd genoemd. Echter, er zijn ook wel overeenkomsten in uiterlijk, maar die zijn toch vooral subjectief. Objectief kun je zeggen dat ze beide zwart en wit zijn, maar de klappekster is toch overwegend grijs. Subjectief – en dat lijkt toch de verklaring voor zijn naam te zijn – is er wel sprake van een overeenkomst in uitstraling. Zowel de ekster als de klappekster heeft namelijk een beetje een kille, vijandige uitstraling. Mooi dat een naam dus gegeven kan worden op basis van een indruk, meer dan op basis van feiten.

Ook het geluid van de klappekster kan een verklaring geven voor zijn naam; klappen is ook een synoniem voor kletsen of babbelen. Wij kennen ook nog de uitdrukking 'roddel en achterklap'. In het christelijke opstandingsverhaal wordt gezegd dat de leerlingen van Jezus de berichten over het lege graf opvatten als 'zotteklap'. Niet een hele positieve benaming, dat 'klappen'.

Zelf vind ik het waarschijnlijker dat de naam gegeven is op basis van zijn uiterlijk dan op basis van zijn geluid. Een klappekster is in Nederland vooral een stille vogel. In de noordelijke broedgebieden roept en zingt hij wel, maar dat is bij ons in de winter echt een uitzondering. Daarom zullen we het maar houden op een klauwier met een eksterachtige uitstraling.

De eksterklauwier

Nog een kleine waarschuwing tot slot: er bestaat ook een klauwier die echt 'eksterklauwier' heet. Wanneer je daar een foto of afbeelding van bekijkt, zul je met me eens zijn dat die vogel werkelijk het recht heeft om zich 'ekster' te noemen. De eksterklauwier lijkt precies een kruising tussen ekster en klauwier. Ter geruststelling kan dan weer gezegd worden dat deze vogel grofweg voorkomt van het zuiden van Kenia tot het noorden van Zuid-Afrika. Dus dat maakt de kans op verwarring dan weer onwaarschijnlijk vanuit ons NVWC-perspectief! 🐦

Klaapekster

Grauwe klauwier

Aha, op die manier!

door Tom Meerman

Fotograferen is voor mij omgaan met licht. Altijd (al bijna 50 jaar) zoek ik naar hoe licht, kleur en vorm samen een evenwichtig beeld scheppen. Met mijn camera.

Liefst is dat met mijn Canon slr, soms met mijn Lumix LX100, en tegenwoordig ook vaak met mijn iPhone. Ik ben opgeleid als beeldend kunstenaar en vind vrijheid in mijn keuzes voor onderwerp, techniek en beeldstijl het belangrijkste. Bovendien ben ik nieuwsgierig naar hoe ik met steeds andere technieken telkens nieuwe beeldvormen kan maken.

Foto 1

Dit is natuurlijk geen foto van de brug van Culemborg – al staat die erop – maar van lichtspel in water en lucht, met de brug alleen als strak decor. Na de bewerking zag ik die engel linksboven eraan komen, dat doodshoofd (linksmidden) mij aanstaren, en dat gezicht op het wateroppervlak liggen. Helderheid 10.

Foto 2

Eenzame eend in de plantage.

Tegenlicht geeft soms van die fijne jacobsladders. Een toevallige eend komt precies in het lichtvlak voorbij.

Lichtmeting op het gras, daardoor niet overbelicht. Schaduw loopt wel dicht.

Helderheid 6.

Dat mijn foto's door sommigen nogal 'over the top' worden gevonden is niet erg, dat is nu eenmaal mijn artistieke vrijheid. Bovendien: hoe de dingen in het echt zijn, weet iedereen wel, maar hoe ze kúnnen zijn, daarvoor heb ik de fotografie met al zijn mogelijkheden, inclusief de nabewerking.

Foto 3

Meerkoet in de mist in de haven. Zo stil als het kan zijn in de mist. Een enkele beweging, langzaam door het water een spoor trekkend. Wachten tot de meerkoet bij de boot is om die als decor compleet in beeld te krijgen.

Helderheid 9.

Voor deze **Aha!** koos ik uiteraard Culemborgse onderwerpen. Maar je kunt mij met mijn camera ook in verre streken aantreffen, liefst in stedelijke gebieden. Architectuur is dan mijn hoofdonderwerp alhoewel lichtval en compositie ook in straatfoto's, stilleven, (zelf-)portretten en natuur tot aantrekkelijke beelden kunnen leiden.

Ik onderzoek altijd hoe foto's gemaakt kunnen worden en spreek daarover graag. In mijn boeken (uitg. Van Duuren media en verkrijgbaar bij Tomey en iedere boekhandel) schrijf ik over hoe foto's besproken kunnen worden en hoe je over je eigen fotografisch handelen kunt nadenken.

Foto 4

*Die stalen beelden aan de Distelvlinderlaan fotografeerde ik al vaker, maar ineens zat daar een aalscholver op. Goed door de knieën zakken om die vos nog net in beeld te krijgen, het contrast wat opschroeven, de verzadiging omhoog en de foto op z'n kop. Zo is-ie op z'n best. Probeer het maar, teruggedraaid is de vogel weg.
Helderheid 7,5.*

Foto 5

*Reiger in de stadsgracht. Hoe vaak kan je nou een vogel van bovenaf vastleggen? Deze bleef ook nog lekker op zijn plek zodat ik precies daar kon staan waar de reflectie van de boom een lekkere donkere vlek om zijn profiel geeft. Blaadjes op het water en blaadjes onder water. Die laatste zijn alleen zichtbaar waar de lucht niet weerkaatst.
Helderheid 4.*

Foto 6

*Meeuwen in de mist boven de Oostergracht. Geduld is een schone zaak en gelukkig vliegen die vogels een beetje heen en weer. Natuurlijk ging het om die vroege zon die de mist wil wegbranden, maar zonder de dynamiek van die twee zwevers was het een vlak beeld gebleven. Wat dramatische kleurondersteuning doet het ook goed in deze foto.
Helderheid: 10.*

Foto 7

Nijlganzen op de uitlopende wilg aan de Zuiderwal. Die kale treurwilg geeft goed zicht op wat daar bovenin gebeurt. Een drukte van belang met die heen en weer vliegende ganzen.

*Lekker luchtje bovendien. Maar wat hier een ooievaars-nest lijkt is toch echt alleen jonge uitloop van de wilg; een lente-foto dus.
Helderheid: 9,5.*

Foto 8

*Een zich warmende aalscholver aan de zuidergracht, bij de vissteiger. Het is vooral de reflectie van de vogel, de zon, de boom en de wolken in het stille water en dat sprankelende licht en die kleur dat deze drukke compositie maakt. Gelukkig is de schaduwkant van die vogel in de weerkaatsing lekker zwart.
Helderheid 10.*

Foto 9

*Zo een kale gekandelaberde boom is toch een prima start-plek voor die twee nijlganzen om hun tocht zuidwaarts vandaan te beginnen. In november zouden er nog wel wat takken en zelfs blad aan de boom moeten zitten, maar dat werd in de zomer gesnoeid uit angst voor omvallen. Het blauw is wel wat aangezet. Zo komen de wolkenvlagen lekkerder uit.
Helderheid 10.*

Helderheid

Helderheid is de waarde die de lichtmeter aangeeft, en die door de camera-automaat wordt omgezet in diafragma, belichtingstijd en lichtgevoeligheid. Een hogere waarde betekent meer licht. Bij één stap méér licht kan de belichtingstijd één stap korter of de lensopening één stap kleiner of de lichtgevoeligheid één stap lager. Vier lichtfactoren werken zo samen.

In mijn boek [Het Lichtkwadrant](#) leg ik dat preciezer uit. 🐦

Een kennismaking met **Vereniging Agrarisch**

door **Gerrit van Utrecht**

Vereniging voor Agrarisch Natuur- en Landschapbeheer

Tieler- en Culemborger Waarden

In het afgelopen nummer van de Hak-al stond een artikel over 157 waargenomen soorten vogels in het Rijswijkse Veld. Hierin werd beschreven dat het een weidevogelkerngebied is. Ik ben een van die weidevogelvrijwilligers, die namens de VANL-TCW in dit weidevogelgebied, de oren en ogen van dit gebied zijn. Samen met een actieve groep vrijwilligers verzorgen wij in het vroege voorjaar tot midden zomer het weidevogelbeheer in dit gebied, in samenwerking met de plaatselijke land-eigenaren die nauw betrokken zijn bij onze werkzaamheden. Met elkaar willen we een omgeving creëren waarin de weidevogel en alles wat erbij hoort floreert. Daarnaast organiseert de NVWC jaarlijks een vogel-cursus in dit gebied. Elk jaar houden zij daar een excursie en dan mag ik samen met hen door dit gebied heen gaan om de mooiste plekjes en vogels te laten zien. Elk jaar kunnen we daar genieten van onder andere grutto's, tureluurs en kieviten.

*Bescherming nest met een pan bij bemesting
© Harrie Noordhuis*

*Gruttonest
Rechts gruttonest verborgen in
gras, gevonden met drone*

Het agrarisch gebied is een belangrijk leefgebied voor veel soorten planten en dieren. Om alle kwetsbare soorten in dit agrarisch gebied te beschermen, is de subsidieregeling Agrarisch Natuur- en Landschapbeheer (ANLb) in het leven geroepen. Collectief Rivierenland draagt samen met de agrarische natuurvereniging zorg voor de uitvoering van deze regeling in het Gelderse Rivierengebied. Dit wordt gedaan in opdracht van de RVO (Rijksdienst Voor Ondernemend Nederland), de provincie Gelderland en de waterschappen.

Het doel van het ANLb is de instandhouding van specifieke soorten van het agrarische landschap. Dit kan gaan om weide- en akkervogels zoals de grutto, de kievit en de patrijs maar ook om amfibieën en vissen zoals de kamsalamander, de rugstreeppad en de grote modderkruiper. Met de subsidieregeling wordt geprobeerd de biotoop van deze soorten te optimaliseren. Dit vraagt doorgaans om specifieke vormen van beheer. Dit kan gaan om aangepast maaibeheer, een specifieke vorm van onderhoud van landschapselementen of het opbrengen van ruige stalmest.

Dit geeft doorgaans extra werk voor de grondeigenaar. Hiervoor wordt een beheerscontract afgesloten voor een periode van zes jaar met de beheerder (agrariërs, landgoedeigenaren en burgers). Tijdens deze periode voert de grondeigenaar het beheer uit, soms met hulp van vrijwilligers ter plaatse, waarvoor het collectief jaarlijks een financiële vergoeding uitkeert. Goed voor de natuur en goed voor de grondeigenaar.

Het Collectief Rivierenland is 10 jaar geleden opgericht door een aantal Agrarische Natuurverenigingen (ANV's), die samen de subsidieregeling uitvoeren en zo de schakel zijn tussen agrariërs, burgers en landgoedeigenaren en lokale overheden. Eén van die verenigingen is de Vereniging Agrarisch Natuur- en Landschapbeheer Tieler- en Culemborger Waarden afgekort: VANL-TCW. Hier valt het Rijswijkse veld ook onder.

De VANL-TCW is actief in het hele rivierengebied en naast het weidevogelbeheer zet zij zich in voor behoud van hoogstamboomgaarden, het terugbrengen en onderhouden van specifieke landschapselementen van het rivierenland, het beheren van enkele uiterwaarden, het beschermen van overige akkervogels als de steenuil en patrijzen en zij voeren ecologisch sloot- en oeverbeheer uit. Voor meer informatie is zie de website <https://www.vanl-tcw.nl/home>.

Beheercontracten

In het Rijswijkse veld worden ook beheercontracten afgesloten. Deze verschillende contracten bestaan onder andere uit:

- Plasdrasgebied: hier worden aan de randen pompen neergezet die door middel van zonne-energie stukken land onder water zetten zodat er voedsel- en rustgebieden ontstaan voor de weidevogels
- Kruidenrijk grasland: percelen met meer gras/plantensoorten voor meer voedsel voor de kuikens
- Uitgestelde maa- en bewerkingsdata: dit om hoog en laag grasland te creëren waarin de weidevogels kunnen schuilen en in alle rust kunnen broeden

Natuur- en Landschapsbeheer

Boven dronebeelden, vlnr. jonge haas, jonge kievit in grasland en in maïsveld en reekalf

Vogelcursus van de NVWC

- Nestbescherming: voornamelijk op akkerbouwpercelen worden nesten gemarkeerd zodat eromheen het land bewerkt kan worden.

Door deze beheercontracten af te sluiten, ontstaat er een mozaïek aan verschillende landschappen die samen een zo geschikt mogelijk leefgebied creëren voor de verschillende weidevogels. Kieviten die voornamelijk op maïsveld broeden met daaromheen grasland voor de grutto en tureluur en vlakbij het plasdras waarin voedsel gevonden kan worden.

Vrijwilligers

Wij, als vrijwilligers ter plaatse, zijn actief als:

Nestbeschermers: wij sporen nesten op en beschermen deze wanneer het land bewerkt wordt en deze nesten worden geregistreerd met de Boerenlandvogelmonitor in een landelijke database. Bij landbewerking met bijvoorbeeld sleepslang bemesten, zetten wij 'pannen' over de nesten. Deze methode is effectief en zo blijven nesten intact.

Daarnaast voeren wij drie keer per seizoen een telronde uit waarin wij met name grutto's en tureluurs tellen in drie rondes. De eerste ronde is in de broedfase: door middel van gedrag wordt er bepaald hoeveel broedparen aanwezig zijn, de volgende ronde is de gezinstelling. Er wordt gekeken hoeveel broedparen jongen hebben. De laatste ronde tellen we de jongen en eventuele overgebleven gezinnen. Dit laatste doen we met name om 'last minute' beheer aan te bieden zodat er eventueel een uitbreiding kan zijn om het pakket

van uitgestelde maaidata uit te breiden.

Deze BTS-telling (Broed Territoriaal Succes-telling) gebruiken wij om te kijken of de genomen maatregelen op de percelen succesvol zijn en of deze aangepast dienen te worden.

Drone

Daarnaast zijn wij de laatste jaren in het bezit van een drone zodat we ook in het hoge gras en op percelen waar gemaaid gaat worden, kunnen kijken of er broedvogels zitten. Dit is succesvol en samen met de agrariër kunnen we acties ondernemen door uit te stellen of ruim af te zetten. De drone detecteert door middel van warmtebeelden broedvogels die op hun nest zitten. Via nauwkeurige gps locatie kan het nest ruim gemarkeerd worden. Dit gebeurt voornamelijk vroeg in de ochtend rond zonsopgang. Dit om het temperatuurverschil zo groot mogelijk te laten zijn. Naast de inzet voor weidevogels wordt de drone ook gebruikt om reekalveren op te sporen en patrijzen te tellen in andere gebieden.

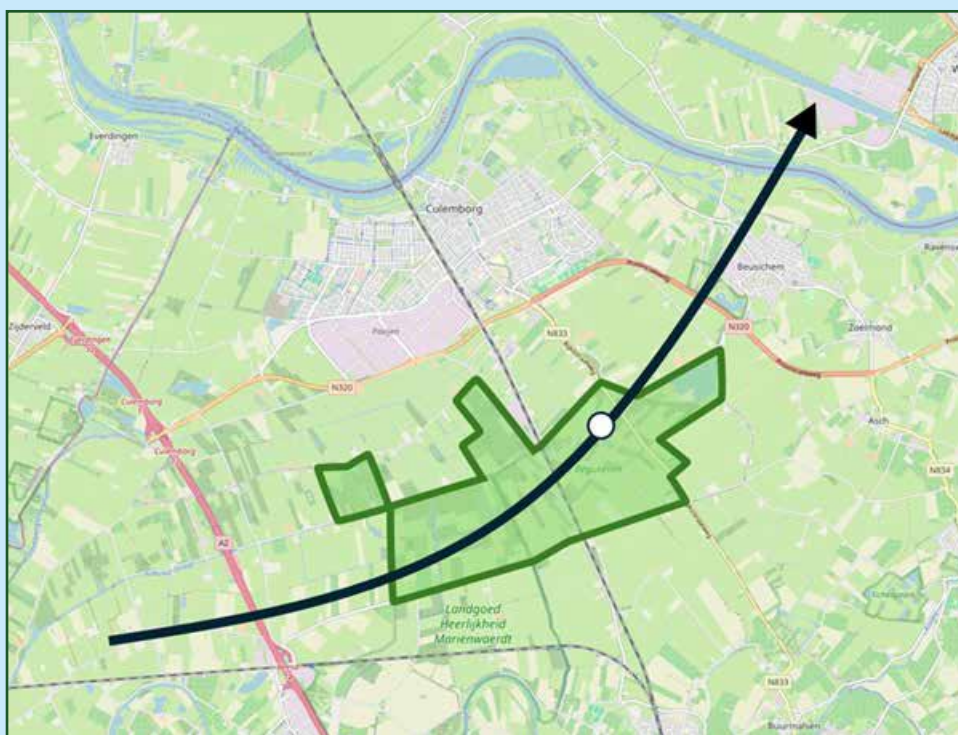
Door al deze maatregelen en werkzaamheden is er een mooi gebied ontstaan waarbij door agrariërs, landeigenaren en overheden wordt samengewerkt. Door praktisch mee te denken en vooral in overleg te blijven, kunnen we samen de toekomst in. Verschillende soorten boerenlandvogels blijven stabiel of lijken toe te nemen. Elk jaar is het weer genieten. Het eerste ei van de kievit, het geluid van de veldleeuwerik hoog in de lucht, het baltsgedrag van de grutto maar ook het oorverdovende alarmgeluid wanneer de kiekendief over het gebied vliegt. Kortom de 100 (en nog veel meer 157!) soorten die zijn waargenomen, maakt mij best wel een beetje trots.

Trektellen in de Regulieren

Voorjaar 2025

door Bas Engels, fotografie Eirik Kersten

De Regulieren: wie kent het niet? Een natuurgebied gelegen tussen de Zeedijk, de Hennisdijk, de Zwarte Kade en de Bisschopsgraaf, ten zuiden van Culemborg. Tussen 1974 en 1983 is het gebied ontstaan uit een ruilverkaveling, en sindsdien is het een oase van rust voor veel plant- en diersoorten geworden.

Figuur 1
Overzichtskaart van de mogelijke trekroute over de Regulieren (zwarte pijl) tijdens het voorjaar. De reeks aan natuurgebieden (groen) zou een mogelijke verklaring kunnen zijn voor deze route. De telpost in de Regulieren (witte stip) geeft een mooi overzicht van deze route.

Waarom trektellen in de Regulieren?

Sinds enkele jaren (en wellicht zelfs al langer) bestaat het vermoeden dat er een mogelijke trekroute in het voorjaar over de schakel van natuurgebieden is gelegen, bestaande uit (van west naar oost) Mariënwaerd, Leidsche Hoeven, de Regulieren, en Molenkampen (zie figuur 1). Dit vermoeden wordt jaarlijks bevestigd door het aantal meldingen van bijzondere vogelsoorten in deze gebieden, zoals roodpootvalken, zwarte ooievaars, en zelfs dwergarenden. Voornamelijk roofvogels lijken veelvuldig op trek boven deze gebieden te worden gezien.

In het najaar van 2024 is gezocht naar een geschikte locatie om deze mogelijke trekroute in kaart te brengen. De Regulieren bleek een zeer geschikt gebied, gezien de openheid van het landschap en het gebrek aan (geluids)verstoringen. In overleg met de beheerder Geldersch Landschap is besloten om de nieuwe telpost te midden van de weilanden in het centrale deel van het gebied aan te wijzen. Tijdens het voorjaar van 2025 (april en mei) zijn verspreid over **20 ochtenden en/of middagen** in totaal **ruim 89** uur trekkende vogels over de Regulieren geteld. Dit heeft geresulteerd in ruim 18.100 exemplaren migrerende vogels, verdeeld over maar liefst 94 vogelsoorten. Dit artikel bevat een verslag over een selectie van de resultaten.

Steltlopers

Tijdens de migratie in het binnenland volgen steltlopers doorgaans grote rivieren als trekroute. Desondanks zijn er in het voorjaar 13 soorten vastgesteld. Het merendeel van deze soorten zijn slechts met enkele passages vertegenwoordigd, zoals **goudplevier**, **bontbekplevier**, **kleine plevier**, en **regenwulp**. Van enkele soorten zijn meerdere vliegbewegingen gezien: **grutto's** werden veelal opgepikt boven de weilanden ten zuiden van de Regulieren, en volgden een strakke lijn richting noordoost, maar passeerden hierbij weinig tot niet het gebied. Soorten als **tureluur**, **zwarte ruiter**, **oeverloper**, en **watersnip** vlogen doorgaans recht over het gebied, strak richting noordoost. De meest opvallende soort was **witgat**: een soort die maar in lage aantallen op trek wordt vastgesteld vanaf de telpos-

Kleine plevier

ten langs de Lek. Exact 150 exemplaren zijn waargenomen in de (voornamelijk) eerste en tweede week van april. Op 6 april werd het hoogste aantal vastgesteld, namelijk 46 exemplaren.

Visdieven

Opvallend waren de vliegbewegingen van **visdieven** over de Regulieren. Vanaf halverwege april werden zo nu en dan enkele exemplaren in noordoostelijke richting opgemerkt. Doorgaans hadden deze vogels een vlieghoogte van ca. 100+ meter, waardoor ze duidelijk op trek waren. Later in het seizoen werden ook veel vliegbewegingen noordwest-zuidoost waargenomen. Dit zijn mogelijk lokaal broedende visdieven aan de Lek die richting het binnenland vlogen om aldaar te foerageren.

Reigers & lepelaars

In de vroege ochtend werden vaak kleine groepen **blauwe reiger** en **grote zilverreiger** laag boven de Regulieren gezien. Deze groepen hebben mogelijk in het gebied geslapen, of ergens direct ten zuidwesten hiervan. Later op de ochtend en in de middag werden ook wel reigers opgepikt. Maar die vlogen doorgaans erg hoog (ca. 150+ meter). De **purperreiger** is lokaal een schaarse soort, en is ook tijdens de trek niet vaak vastgesteld. Vooral begin mei werden enkele exemplaren gezien die strak over het gebied richting noordoost vlogen. Meestal werden de vogels boven de eendenkooi opgepikt,

Lepelaars

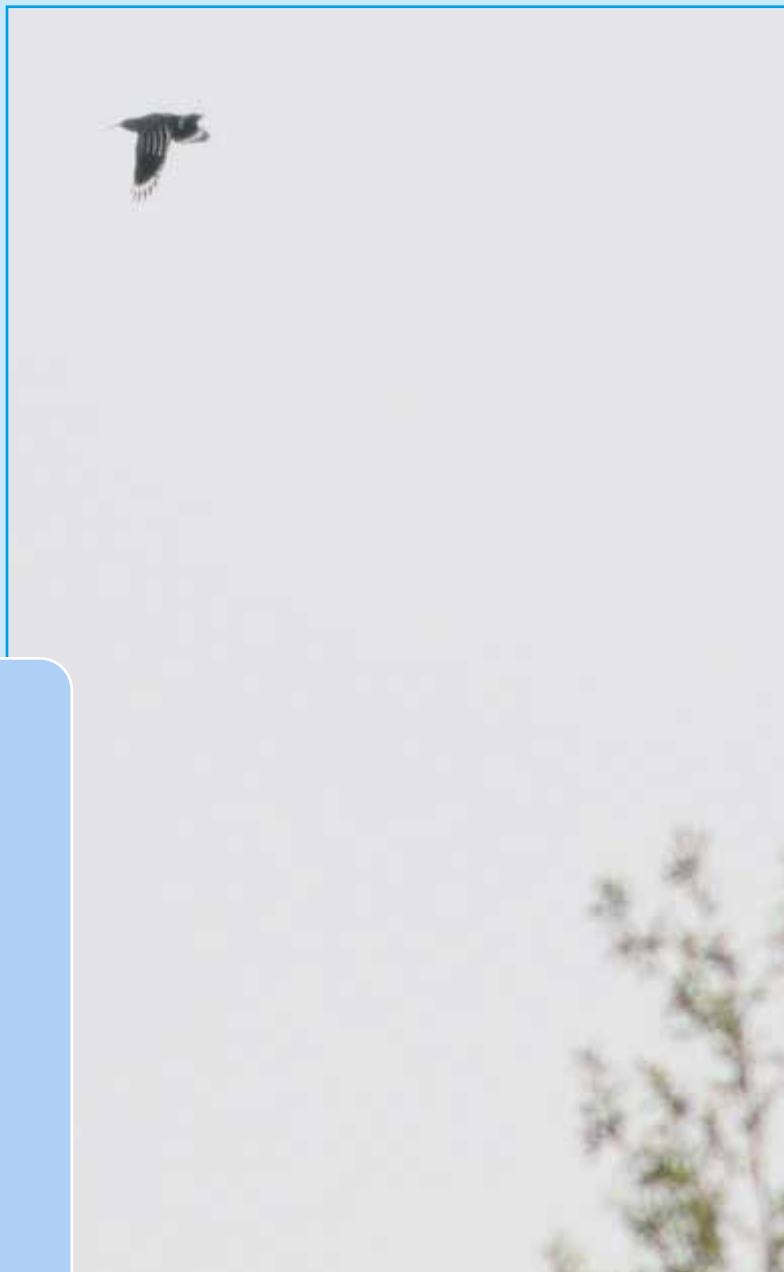
en vlogen hierbij in een strakke lijn richting de Molenkampen. Lokaal waren één à twee individuen aanwezig die vaak in het gebied aan het foerageren waren.

In totaal zijn er 33 exemplaren van **lepelaar** boven de Regulieren geteld. Meestal vlogen deze vogels in duo's over het gebied, maar soms ook in kleine groepen. Ze leken duidelijk de Regulieren als trekroute te gebruiken, aangezien ze strak over de telpost richting noordoost vlogen.

Hop

Op 12 april is een **hop** op trek boven de Regulieren gezien: een droomsoort om vanaf een telpost waar te nemen! De vogel werd boven de eendenkooi opgemerkt, en vloog in golvende vlucht over het gebied richting noordoost. Aangezien de vogel vrij laag vloog (ca. 10-15 meter) heeft de vogel waarschijnlijk even aan de grond gezeten in het gebied.

Hop

Bruine kiekendief

Roofvogels

Eén van de belangrijkste redenen voor de keuze van de Regulieren als nieuwe trektellocatie, is de mogelijke aanwezigheid van een trekroute van roofvogels. In het voorjaar zijn in totaal 16 soorten roofvogels op trek boven het gebied waargenomen. De belangrijkste groep waren de kiekendieven: in totaal zijn er 78 **bruine kiekendieven**, 7 **blauwe kiekendieven**, één **grauwe kiekendief** en zelfs een **steppekiekendief** waargenomen. Al deze soorten hadden een duidelijke binding met de Regulieren, en het merendeel van de vliegbewegingen kwam recht over de telpost gevlogen. Vroeg in de ochtend werden ook met regelmaat kiekendieven gezien die in het gebied hebben geslapen. Vooral de eendenkooi lijkt een mogelijke slaapplek te zijn, aangezien daar enkele keren bruine kiekendieven uit opdoken. Later in het seizoen was er lokaal een paartje bruine kiekendief aanwezig dat het beeld van trekken-de exemplaren vertroebelde. Echter, dit paartje was goed te herkennen aan het kleed en enkele ruiende handpennen, en doorgaans hadden deze kiekendieven een afwijkend vlieggedrag.

Een andere opvallende trekvogel was de **visarend**, die met 12 exem-

plaren een bijzondere verschijning was. Daar waar je deze vogel vooral langs de rivier verwacht, gebruikte de soort de Regulieren duidelijk als trekroute. Veelal werden de exemplaren dan ook recht over de telpost waargenomen. Zo nu en dan kwam er een exemplaar met een gevangen vis overgevlogen: een lekkere versnapering voor onderweg.

Soorten, als **rode wouw**, **zwarte wouw**, **wespendief** en **zeearend** werden doorgaans later op de dag op thermiek boven het gebied waargenomen. Alleen wespendief liet een duidelijke binding met het gebied zien, en werd vaak boven de bomenrand ten zuidwesten opgemerkt. Enkele keren waren vogels even kort ter plaatse in de oude eiken ten zuidwesten van de telpost, maar vlogen uiteindelijk het gebied uit richting noordoost. De andere soorten werden vaak op hoogte in noordoostelijke richting gezien.

Opvallend was het aantal **smellekens** dit voorjaar, met maar liefst 10 exemplaren in voornamelijk de tweede week van april. Deze soort werd vooral vroeg in de ochtend opgemerkt, en kwam dan op hoge snelheid over het gebied gevlogen. Lokaal zijn veel **torenvalken**

Steppekiekendief

Visarend

aanwezig, maar een kleine 40 exemplaren zijn ook op trek boven het gebied geteld. Vaak werden ze door lokale torenvalken opgejaagd, en uit het gebied verdreven.

Zangvogels

Een schaarse soort is de **beflijster**, waarvan in totaal 33 exemplaren zijn geteld. Het overgrote deel werd opgepikt boven of in de bomen rondom de eendenkooi. Vaak bleven enkele exemplaren gedurende de hele ochtend hangen, maar doorgaans vertrokken de meeste exemplaren in noordoostelijke richting. Enkele noemenswaardige lijsterachtigen die als trek zijn genoteerd zijn soorten als **tapuit**, **paapje**, **roodborsttapuit** en **grauwe vliegenvanger**. Vaak werden deze soorten op het prikkeldraad of in de toppen van de aanwezige bosjes in de weilanden opgemerkt. Later in de ochtend waren deze vogels weer vertrokken.

Op 6 april werd er een **snor** als trekkende soort opgemerkt in het gebied. Al vrij vroeg in de ochtend (08:45 uur) werd de soort heel kort zingend opgemerkt, en opgepikt in een meidoorn in het open veld. Al snel vertrok de vogel, via de bosschages, in noordoostelijke richting.

De overgrote meerderheid van het aantal trekkende vogels over de Regulieren was de **graspieper**. In totaal zijn 13.548 exemplaren over het gebied geteld. Grote groepen kwamen in stromen over het gebied in noordoostelijke richting gevlogen. Vaak werden er vroeg in de ochtend ook grote groepen opgemerkt in de weilan-

den, waar deze duidelijk hadden overnacht. Andere soorten piepers en kwikstaarten die over het gebied zijn waargenomen zijn **boompieper**, **gele kwikstaart**, **noordse kwikstaart** en **witte kwikstaart**. Noordse kwikstaart is een schaarse soort in ons gebied, en er worden maar zelden exemplaren aan de grond gezien. In de tweede week van mei kwamen groepen van enkele tientallen van deze soort aan de telpost voorbij.

Opvallend was het aantal vliegbewegingen van **appelvink** dit voorjaar. In totaal zijn er 59 vastgesteld, waarvan de bulk op woensdag 14 mei boven het gebied werden gezien, namelijk 31 exemplaren. Ook werden er op verschillende andere telposten deze opmerkelijke aantallen appelvinken gezien, zoals boven het Hazewater nabij Amersfoort. Het lijkt erop dat deze soort steeds algemener begint te worden in onze regio.

Conclusie & dankwoord

De Regulieren blijkt in het voorjaar een uiterst geschikte locatie om trekvogels over het binnenland te observeren. Voornamelijk roofvogels laten een duidelijke binding met het gebied zien, en lijken de schakel aan natuurgebieden als landschapselement te volgen. Op naar het volgende voorjaar!

Graag zou ik het Geldersch Landschap, en in het bijzonder Jan van den Bosch, willen bedanken voor de toestemming om de weilanden in de Regulieren te betreden. Hierdoor is het mogelijk om fantastische tellingen uit te voeren in een prachtige omgeving. Daarnaast aan alle tellers die tijdens het seizoen hun steentje hebben bijgedragen; in het bijzonder Eirik Kersten en Louis van Oort. 🐦

Paapje

Raaf in Culemborg

door Paul van Veen

De raaf is de grootste zangvogel van Europa. Al steekt zijn zang schril af ten opzichte van bijvoorbeeld een koolmees, laat staan een nachtegaal. De reden waarom de raaf in het zonnetje wordt gezet, is niet vanwege zijn zangkwaliteiten. De soort broedt sinds 2022 met één of meerdere paren in het werkgebied.

2. De kleurring met unieke code wordt aangebracht

1. Klimmer haalt de jonge raven uit het nest

5. De slagpennen en grote dekveren zijn nog volop in ontwikkeling.

Landelijke ontwikkelingen

Tot in de achttiende eeuw leefde de soort in associatie met de mens (Sovon, 2018). Echter door vervolging verdween de soort als broedvogel in Nederland en andere delen van Europa. Door bescherming en in Nederland ook door herintroductie vanaf de jaren '60 van de vorige eeuw keerde de soort langzaam terug als broedvogel. Het eerste broedgeval was in 1976 en vanaf 1985 begon de populatie te groeien. In 2024 wordt de broedpopulatie geschat op 240-280 (Boele et al, 2025). Ondertussen broeden in alle provincies raven met het zwaartepunt op de Veluwe, Utrechtse heuvelrug en Drenthe.

Culemborgse ontwikkelingen

Het eerste broedgeval van de raaf werd in 2006 vastgesteld. Dit nest zat in een reigerkolonie in het Beesdse Lage Veld. Het broedsel is mislukt, de drie jongen zijn niet uitgevlogen (van Horssen, 2007). Het duurde tot 2022 voordat het volgende broedgeval werd vastgesteld. Op ongeveer één kilometer van het eerste nest werd het ontdekt. In het populierenbos nabij de Paardenheerlijkheid (Mariënwaerd) is in de periode 2022 – 2024 gebroed. Er zijn respectievelijk 2, 4 en 2 jongen uitgevlogen. In de nazomer van 2024 is een deel van het broedbos gekapt. In 2025 heeft het broedpaar op een nieuwe locatie gebroed, in een populierenbos nabij Princkel (Mariënwaerd), 5 jongen zijn uitgevlogen. Een tweede locatie waar sinds 2023 gebroed wordt, is de omgeving van het Rijswijkse Veld. Langs het Amsterdam-Rijnkanaal (westzijde) is in 2023 één jong succesvol uitgevlogen. In 2024 is een nest aan de oostzijde van het Amsterdam-Rijnkanaal ontdekt. Dit nest is kort na ontdekking door nijlganzen gekraakt. In 2025 is op de locatie van 2023 weer een poging ondernomen. Ook deze keer werd het nest gekraakt door nijlganzen. Dit keer week het paartje uit naar een hoogspanningsmast ten zuiden van de Aalsdijk. Vier jongen zijn uitgevlogen.

3. De klauw wordt gemeten

4. De vogel wordt gewogen. Maar dan moet hij wel even losgelaten worden.

6. Onder toezicht van pa of ma wacht de klimmer op terugkeer van de geringde jongen

7. In een boodschappentas keren de jongen terug

In februari 2025 heb ik in het Beusichemse veld een paartje raven in een hoogspanningsmast gezien. Nadien heb ik ze, ondanks gericht zoeken, niet meer gezien in masten van deze hoogspanningsleiding. Later in het voorjaar zijn tijdens trektellingen in de Regulieren regelmatig raven gezien. De vogels gedroegen zich soms territoriaal, ook een voedselvlucht (14 mei) is waargenomen (<https://www.trektellen.nl/count/view/3726/20250514>). De afstand tussen deze telpost en het nest Prinkel is ongeveer 3,5 km. Het territorium van de raaf kan tot 10 km² groot zijn. Het is dus zeer goed mogelijk dat de vogels in de Regulieren een derde territorium betreft.

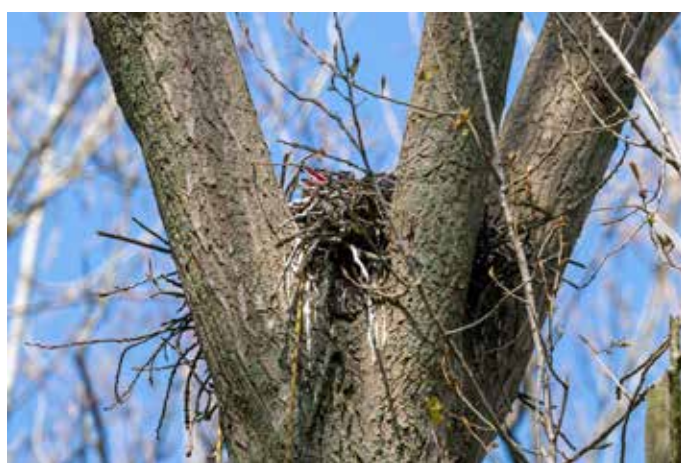
Ringen van raven

Vanaf 2022 zijn er 18 jongen raven succesvol uitgevlogen. Twaalf jonge raven zijn geringd door de Ravenwerkgroep Nederland (Vos Burchart et al, 2025).

Tijdens het ringen krijgen de vogels een metalen ring en een oranje kleurring met een code (1 letter en 2 cijfers). De foto's geven een sfeerimpressie van een ringsessie. Naast het ringen worden de maten genomen van o.a. de klauw, dikte tarsus, vleugellengte en gewicht. En worden er monsters genomen die geanalyseerd worden op vogelgriep.

Terugmeldingen

Jonge raven verlaten het broedgebied om zich te groeperen met andere jonge vogels. Bekende plekken van deze 'hangjongeren' zijn een vuilstort bij Barneveld en de Veluwe/Veluwezoo. Ook de Betuwse vogels gaan daarheen. Een vogel uit 2023 (Paardenheerlijkheid) is twee keer waargenomen op de vuilstort. Een andere vogel uit hetzelfde nest is daar afgelezen in 2023 en 2024. Een geringde vogel uit 2024 is nog afgelezen in het Beesdse Lage Veld. Op 26 januari 2025 heeft Jelle van Dijk een vogel met kleurring gefotografeerd bij Trichtsekaade (<https://nwc.waarneming.nl/waarneming/view/337684554>). Helaas kon de code niet worden afgelezen. In augustus werd een van de jongen van de Prinkel in De Veluwezoom

8. De rust is weergekeerd.

afgelezen. Dit is ongeveer 60 km van het nest. Het blijft afwachten of de geringde vogels terugkeren naar hun geboortegrond. Bedenk dat raven er minimaal 3 jaar – en vaak nog langer – over doen om voor het eerst te gaan broeden (Sovon.nl). We moeten dus nog wat geduld hebben.

Bronnen:

Sovon Vogelonderzoek Nederland 2018. Vogelatlas van Nederland. Broedvogels, wintervogels en 40 jaarverandering.

Boele A., Vergeer J.W., van Bruggen J., Goffin B., Koffijberg K., van Oostveen C., Schoppers J. & Jansen D. 2025. Broedvogels in Nederland in 2024. Sovon-rapport 2025/47. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Van Horssen P., 2007, Gaat de Raaf in Nederland (weer) in reigerkolonies broeden?, Limosa 80 (2007): 32-34

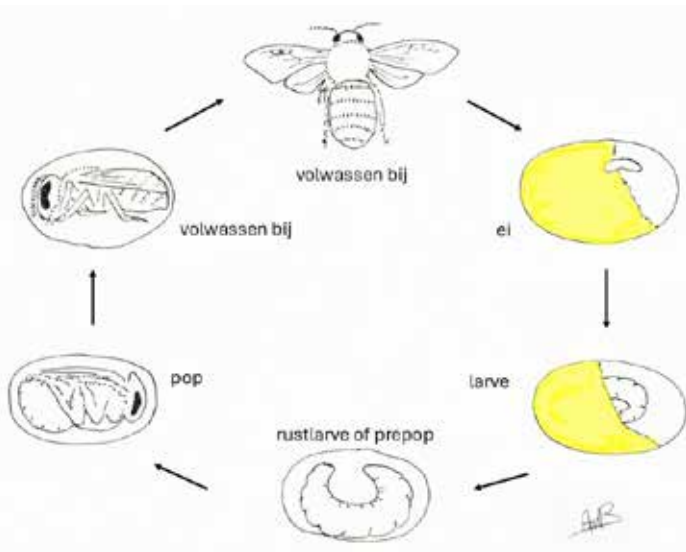
Vos Burchart, H. de & M. Hartman. 2025. De raaf *Corvus corax* in Nederland in 2024. Jaarverslag Ravenwerkgroep Nederland. <https://www.sovon.nl/actueel/nieuwsberichten/raventijd>

Wilde-bijenperikelen

door Annette van Berkel

De cyclus van wilde bijen

Deze bijdrage over de levenscyclus van wilde bijen is het begin van een serie artikelen over wilde bijen en hun wel en wee. Ik vind wilde bijen superleuke en intrigerende dieren waarvan er gelukkig een heel aantal gebruikmaken van mijn tuin. Hierdoor maak je ze zeer regelmatig mee en geven ze alle gelegenheid om ze te fotograferen. Bovendien geeft hun regelmatige aanwezigheid de mogelijkheid om te doorgronden wat ze er allemaal doen. En dat maakt ze nog veel leuker.

volwassen voortplantingsstadium. Opvallend is dat bij bijen in de pop al aardig de vorm van een volwassen bij te herkennen is. In de figuur is de cyclus schematisch in beeld gebracht.

Cocons

Bij een aantal wilde-bijenfamilies spint de rustlarve een cocon voor hij verpopt of in rust gaat. De ontlasting wordt buiten de cocon gehouden. De cocon is een extra bescherming tegen allerlei invloeden van buiten zoals overstroming, uitdroging, bacteriën of schimmels. In de cocons vindt de verpopping en de ontpopping plaats.

Overwinteren

In de figuur 'de bijencyclus' is te zien dat er bij het ei en de larve een geel stuifmeel-nectarmengsel in de broedcel ligt. Dit voedsel voor de larve is niet lang houdbaar en wordt dan ook in flink tempo geconsumeerd. Het ei- en larvestadium duurt daarom maar enkele weken. Die beperkte houdbaarheid betekent tevens dat in dit stadium niet overwinterd kan worden. Overwinteren doet een wilde bij dan ook als prepop, pop of volwassen bij in de broedcel. De tijd waarin een bij in een van

De bijencyclus

Hoe doen wilde bijen het: van ei tot volwassen insect?

Het leven van een bij begint als het vrouwtje of een koningin (bij sociale bijen) een ei legt in een broedcel. Uit dat ei komt een larfje. Dat larfje eet een stuifmeel-nectarmengsel en ondergaat al groeiend, 4 vervellingen. Larven lijken op witte, gekromde, zachte, blinde en pootloze wormpjes. Deze beestjes kunnen alleen eten en vervellen maar niet poepen. Er is geen verbinding tussen de middendarm en einddarm. Deze verbinding ontstaat pas in het laatste stadium. Als de larve het voedsel op heeft, poept hij pas. Dat doen ze meestal in een hoekje van de broedcel. Dit uitgegroeide laatste larvestadium heet bij wilde bijen rustlarve of prepop. Ik gebruik de naam rustlarve. De rustlarve is steviger, heeft meer vorm en is vaak beter bestand tegen uitdroging. Dit stadium gaat over in het popstadium. Bijen moeten net als veel andere insecten zoals vlinders, vliegen en kevers, van gedaante verwisselen. Het groeistadium wordt in de pop omgebouwd naar het

Grijze zandbij bezoekt haar nestgang in de grond met proviand voor de broedcel © Kars Veling

die drie fasen zit en overwintert hangt af van de soort. Zo zit een **grijze zandbij** of het **roodgatje** al vanaf de nazomer als volwassen bij in de broedcel. Als het voorjaar is, verlaat de bij de broedcel en vliegt uit. De **tuinbladsnijder** daarentegen overwintert als rustlarve in een cocon en verpopt pas in het voorjaar om enkele weken erna de broedcel als volwassen bij te verlaten. Als in het volgende jaar de vliegtijd van een bij aangebroken is, verschijnen de mannetjes eerst en kort daarna de vrouwtjes. Na de paring houden vrouwtjes zich nog alleen bezig met nestbouw, bevoorrading en eileg. Sociale wilde bijen zoals de hommels overwinteren als volwassen koningin in een holletje in de grond. De rest van het hommelvek waar zij uit geboren is, sterft voor de winter.

Van boven naar onder:

Roodgatje mannetje overwinterde als volwassen bij in de broedcel

Steenhommel koningin heeft overwinterd als volwassen bij in een zelfgegraven holletje in houtmool

Tuinbladsnijder overwinterde als prepup in een cocon in de broedcel

Broedcellocaties

Het grootste deel van de wilde-bijen-soorten graaft gangen in de grond met aan de uiteinden de broedcellen. De plaatsing van de broedcellen aan de gang verschilt per soort. Een klein deel van de wilde bijen (ongeveer 30%) zit bovengronds en maakt gebruik van bijvoorbeeld holle stengels en kevergangen. Een deel van deze bijen kan ook kunstmatige gangen zoals in bijenhôtels gebruiken. Het zal duidelijk zijn dat je met bijenhôtels dan ook niet de wilde bijen redt maar hoogstens een aantal soorten vooruit helpt. Hommels bouwen hun nest vaak in een bestaande holten waar al nestmateriaal in aanwezig is. 🐝

Gruwelijk griezelen

door Anne Martine Reesink

Halloween net achter de kiezen. De voordeur was lekker ouderwets versierd met een spinnenweb gemaakt van een kastanje met satéprikkers erin en met wat eigenhandig gesponnen schapenwol erdoorheen gevlochten tot een serieus web. Uit zwart papier geknipte grooooooote vleermuizen ernaast geplakt. Daar zijn de echte die ik tegen de avond zie rondfladderen in verhouding schattige vliegende muisjes bij.

De olielampen van kamperen had ik langs het tuinpad gezet en de snoepfabrikanten hadden weer goede zaken gedaan. Eén klein mannetje keek, na het in ontvangst nemen van wat snoep, nog wat angstig op naar die zwarte engers. De volgende dag gelijk na het ontbijt richting dijk. En daar stond hij weer in de wei. Mijn beeldschone *witte* zilverreiger. Hoezo zilver??? Hoe dan ook, ze zijn prachtig. Ik vind ze zeker als ze vliegen net Japanse plaatjes. Ok, de zon door de vleugels en ze lijken zilver. Ik sta er altijd even voor stil. De reiger in de wei neemt dan schichtig wat afstand van me, waarna ik hem hardop zeg dat hij zich geen zorgen hoeft te maken. Kinderlijke illusie tot contact en wie weet, later herkenning.

Dit keer stond hij met zijn lange poten in de sloot. En 'tjap', daar schoot zijn snavel de diepte in en dat was best een flinke vangst. Hap, slik. De ranke witte hals verdikte flink en bobbelde! Nou weet ik niet of u wel eens een vis die net uit het water is gehengeld heeft mogen aanschouwen, maar dat is best zielig. 'Flap' kop omhoog, 'wap' staart omhoog. Zo'n diertje kronkelt zich in doodsnood in onmogelijke bochten voor hij de geest geeft. Nou dat! In de hals zag ik de kop 'flap' wild slaan en de staart woest links en rechts. Even niet opgelet, verloren strijd. De maag werd bereikt. Einde verhaal. De reiger stapte verzadigd de wei in. Nou, vertel mij niet meer dat Halloween niet in het dierenrijk voorkomt. Dit is pas (bijna kokhalzend) gruwelijk griezelen. 🐦

Grote zilverreiger © Paul van Veen

COLOFON

Hak-al is een uitgave van de Natuur- en Vogelwacht Culemborg en wordt gratis onder haar leden verspreid.

NATUUR- EN VOGELWACHT CULEMBORG (NVWC)

Steenovenslaan 20
4101 AM Culemborg
Triodosbank: NL53TRIO 0781 404 312
KvK Tiel : 40156764
e-mail : post@nvwc.nl
website: www.nvwc.nl
Twitter / X: @NVWCulemborg
NVWC op Instagram:
natuurenvogelwachtculemborg

ISSN 2950-6204

ANBI

(Algemeen Nut Beogende Instelling)
De NVWC is een ANBI-instelling:
een gift aan de NVWC is aftrekbaar van het
belastbaar inkomen.

REDACTIE

Hoofredacteur: Louis van Oort
Gabrielle van Appeldoorn
Berry Lucas
Vormgeving: Eric van Grieken
hakalopmaak@gmail.com

OVERIGE ILLUSTRATIES

Eric van Grieken

DRUK

BladNL
Opplage: 475 exemplaren

VRAGEN OVER BEZORGING

Johan de Kruif 0345 – 515 767
Distributie:
Joke Andringa, Marten Batterink,
Ans van den Berg, Yme Jan en Jaaike Bosma,
Jan Dirk Buizer en Mirjam Melman,
Carolien Duivenvoorde, Jannus Geleedst,
Marga Gerards, Jurgén Geven, Gerdit Greve,
Caroline van der Laan, Jeroen en Jhemila
van Leeuwen, Yvonne Jakobs-Lommers,
Leo van der Kooij, Annemarie Roelink,
Wim en Carla Rubers, Winny Verdouw,
Marja ten Voorde, Harry van de Warenburg,
Frans Waroux

Overname van artikelen, tabellen en schema's
is alleen toegestaan met de volgende bron-
vermelding. "Bron: Hak-al 04-2025, Natuur- en
Vogelwacht Culemborg." Overname van foto's
of illustraties is zonder toestemming van de
fotograaf of illustrator niet toegestaan.
De redactie behoudt zich het recht voor
aangeleverde artikelen in te korten, aan te
passen, niet te plaatsen en aangeleverde
afbeeldingen niet op te nemen.

www.nvwc.nl

ADRESSEN EN INFO

BESTUUR

Contact opnemen met bestuur kan door te
mailen naar bestuur@nvwc.nl

Kars Veling (voorzitter)

0345 – 531 689

Martin Heerschop (secretaris)

06 – 25 04 12 61

Johan de Kruif (penningmeester)

0345 – 515 767

Theo de Jong

06 – 44 64 22 69

Emmie Nuijen

enuijen@xs4all.nl

Diet van Wendel (kandidaat bestuurslid)

dvanwendel@gmail.com

Ada Wille

info@adawille.nl

VERTROUWENSPERSOON

Carolien Duivenvoorde
carolienduivenvoorde@pscd.nl
0345 – 505 423

INSECTENWERKGROEP

Kars Veling
0345 – 531 689
insectencoer@nvwc.nl

JEUGDGROEP

Maartje van der Ploeg
06 – 10 75 98 66
Ewoud van der Ploeg
06 – 28 06 36 81
jeugdcoer@nvwc.nl

KNOTWERKGROEP

Harry van de Warenburg
06 – 44 70 47 54
knotcoer@nvwc.nl

LEZINGEN EN CURSUSSEN

Annette van Berkel
0345 – 531 689
lezingcoer@nvwc.nl

NESTKASTWERKGROEP

Harry van de Warenburg
Gerit van Utrecht
nestkastcoer@nvwc.nl

PLANTENWERKGROEP

Bram Schenkeveld
bramschenkeveld@gmail.com

TUIN- EN KLUSWERKGROEP

Frans Waroux
06 – 51 16 14 61
kluscoer@nvwc.nl

VOGELWERKGROEP

Gerit-Jan Klop
06 – 51 14 86 42

ZOOGDIERENWERKGROEP

Jurgén Geven
0345 – 533 756
zoogdierencoer@nvwc.nl

VRAGEN OVER INSECTEN

Annette van Berkel
0345 – 531 689
lezingcoer@nvwc.nl
Ewoud van der Ploeg
Agrius_convulvuli@hotmail.com
Maartje van der Ploeg
peetmaartje@hotmail.com

Op 7 december was het Nationale Vrijwilligersdag

De NVWC draait volledig op
onze leden die in hun vrije
tijd met de natuur bezig zijn
– samen vogels tellen, wilgen
knotten, natuurwandelingen
en lezingen organiseren en
bijwonen of simpelweg een
hand uitsteken waar dat nodig is.

Jullie enthousiasme en betrokkenheid houden onze vereniging
levendig en inspirerend.

Daarom zeggen we tegen elkaar:
dankjewel!

Uitnodiging deelname enquête Hak-al en Tsjiepl. We horen graag van je!

We hebben een korte enquête gemaakt. Naast vragen over de Hak-al horen we ook graag wat je vindt van de Tsjiepl! Jouw mening helpt ons om het blad nog interessanter, leuker en relevanter te maken voor al onze leden. Gebruik de QR-code om naar de enquête te gaan

Dit is de link naar de enquête <https://www.surveio.com/survey/d/E1To08U7E61X3P7P>

De enquête sluit op 1 februari 2026. Alvast hartelijk dank voor je tijd en input!

FIJNE FEESTDAGEN

© Loes Plaisier

Agenda NVWC

In de Tsjiepl en op de website wordt de actuele stand van zaken over de activiteiten bijgehouden.

**Deadline inleveren kopij Hak-al 2026 – 1:
8 februari 2026**

www.nvwc.nl

